

Beszélgetés Heller Ágnessel

1999. november 15.

<https://mediateka.ek.szte.hu/items/show/27660>

Hangfájl: 255_256.mp3

Átirat

[00:00:01](#)

Heller Ágnes: [...] társadalmak, a katonai diktatúrák vagy bármelyik más modern politikai rendszer. Minden politikai rendszer különben modern, kivéve a monarchiát. Alkotmányos monarchia is modern, tehát a monarchián kívül minden más politikai rendszer a modern világban lett kitalálva. Mindegyik. Talán katonai diktatúra nem, de abban a formában gyakorolják még az is [...] Nagyon nagy vállalkozás ez és sok variációja lehet a politikai hatalomgyakorlásra a [...].

[00:00:32](#)

A demokrácia szóval jobban tudja egyelőre biztosítani a magyarságnak a fennmaradását, úgy néz ki. Tehát az a lényeg, hogy nem tudjuk, mit hoz a jövő és maguk itten fiatal emberek itt többségében azt se tudjuk, hogy 20 év múlva mi lesz. Ugye a Fukuyama azért volt olyan nevetséges, mert ha tudnánk, hogy mi lesz holnap, de nem tudjuk, hogy mi lesz holnap, mert extrapolálnunk kell és nagyon kevés dolgot lehet egyszerűen extrapolálni. Tehát azt sokkal kevésbé, ez egy ilyen rettenetes nagy tempóban változó világban, mint a modern világ, sokkal kevésbé tudjuk, mit hoz a holnap, mint egy hagyományos világban.

[00:01:08](#)

És azt mondják, ez a világ jövőre orientált, ugye ezt tanultuk az iskolában. Igaz is, mert a jövő felől nézi mindig a jelent. Ugye van egy víziója, mindig mást akar a jövőben, mint most van. De az nem annyit jelent, hogy többet tud a jövőről. Ez egy tévedés. Mi a jelent a jövő felől csináljuk meg, ugye ezt nézzük, hogy mi lesz majd, ugye hány százalékkal fog emelkedni a termelékenység vagy a jövedelem, vagy mit tudom én, vagy milyen lesz a televízióban, vagy milyen lesz az internet, vagy milyen lesz a globalizáció.

[00:01:37](#)

Milyen lesz az internet, hogy milyen lesz a globalizáció? Tehát mindig előre nézünk, és abból hátrafelé nézzük magunkat, de abból nem jelenti azt, hogy mi többet tudunk a jövőről. Ezt a kettőt nem lehet összetéveszteni. Ezt, amikor az őseink egy olajfát ültettek, akkor tudták, hogy a dédunoka is annak az olajfának az árnyékában fog ülni és azt az olajbogyót fogja fogyasztani.

Sokkal többet tudtak a jövőről, sokkal távolabb tudtak [...] éppen azért, mert nem a jövő felől konstituálták(?) meg magukat.

[00:02:07](#)

Azért tudtak többet a jövőről. Mi semmit nem tudunk a jövőről. Éppen azért a jövőből értjük meg magunkat, nem tudunk semmit, nem látunk semmit előre, és azt hiszem ez egy nagyon fontos dolog. Ezeket meg kell érteni, hogy milyen keveset látunk a jövőben. Sötétben tapogatózunk. Éppen azért, mert a jövőből értjük meg magunkat, mert egy hagyományos társadalomban ugye nem változik a struktúra. Ennélfogva tudjuk, hogy ilyen lesz majd holnap után is. Éppen azért, mert nem a jövőből nézzük, mi meg nem tudjuk, hogy milyen lesz, ennyire még nem tapogatózott az emberi nem a sötétben, mint mi.

[00:02:41](#)

És különben a negatív előjósítások azok éppen olyan humbugok, mint a pozitív előre jóslások. Ugye márciusban megtanultuk, hogy véget ér az elidegenedés. Én is egy időben hittem benne, de most meg azt mondják nekünk az ökológusok, hogy holnapután abszolút felmelegedik itt minden, kihal a növényzet, meg az állatvilág meg mi is, és csak gázmaszkkal fogunk közlekedni. Épp olyan abszurdum, ugye, mert nem tudjuk. Egyszerűen vegyük tudomásul, hogy nem tudjuk. Jobb, ha előre megmondják, hogy ettől és ettől kell félnünk.

[00:03:12](#)

Az rendben van, mert akkor preventív intézkedéseket tudunk tenni, hogy ne kelljen ettől félni, csak azt ne mondják, hogy tudjuk, mert nem tudunk. Fogalmunk nincs róla, arról, hogy milyen lesz a jövő. Se pozitíve, se negatíve, és azt hiszem jobb, ha az ember ezzel tisztában van. Ezt politikában is.

[00:03:30](#)

Balog István: Elhangzott itt Jörg Haider neve. És felvetődik a kérdés, hogy miben azonos és miben nem azonos az a fajta szélsőjobbboldaliság, amit ők képviselnek azzal, amit már ismerünk. Mert ebből a szempontból az, amit itt most ön mondott, ez félelmetes is lehet, hiszen ezek szerint egy újfajta, egy olyan neofasizmus alakul ki, amire nem tudunk felkészülni. Tehát én szerintem tévesek is azok az elemzések, amelyek minden áron ilyen történelmi reminiscenciákat próbálnak meg ráhúzni, hogy ez olyan, mint a Hitler. Nem, nem olyan. Ez más. Ez is az emberi jogok ellen támad, ez is rettenetesen veszélyes, de nem léphetünk kétszer ugyanabba a folyóba és a történelem nem ismétli önmagát.

[00:04:28](#)

Viszont akkor az a baj, hogy az eddigi sémáink, amit eddig tudtunk, az nem érvényes. Persze kreatívnak kell lennünk. Fel van adva számukra a lecke, mert a jövő nem biztos. Na de szóval mennyire lehet elviselni azt a fajta félelmet, ami a bizonytalanságtól, a bizonytalanság miatt tölt

el minket, akár a Haideréket is, ők is a jövőtől [...] Azok a rétegek szavaznak rájuk, akik félnek a versenytől. Akik félnek az Európai Uniótól. Azt hiszik, hogy majd Ausztriában be fog jönni a norvég, a pakisztáni és akkor nekik nem lesz állásuk, mi pedig félünk a Haidertől.

[00:05:19](#)

Tehát mennyiben új ez? Mert én azt gondolom, hogy bizonyos fókig ez a polgári társadalom győzelmének egy pokoli fintora. Igazándiból az utóbbi 20 évben, szóval amióta így kettészakadóban vannak jobban ezek a nyugati társadalmak, és ahogy a jóléti állam így lassacskán kezd, így hát nem csődbe menni, de egy jobban legatyásodni. Szóval furcsa módon a gazdagok láznak a szegények ellen. Azelőtt a történetben majdnem mindig azt szoktuk meg, hogy a szegény lázad a gazdag ellen, bár biztos sok ellenpéldát is lehet erre mondani. Most pedig a gazdagok mondják azt, hogy én nem vagyok hajlandó a te orvosi kezelésedet finanszírozni. Nem vagyok hajlandó, mert te nem dolgozol, mert te iszol, mert te még nem is vagy állampolgár, dobjunk ki téged a csónakból.

[00:06:20](#)

És én megdolgoztam ezért, nem vagyok hajlandó senkivel sem közösködni. Voltaképpen a polgárok azok, akik láznak a nem polgárok ellen. Azok, akik el tudják tartani magukat, akik a maguk urai. Azok nem kérnek azokból, akik úgymond az ő nyakukon élősködnék, ugye. Akiknek másokra van szükségük, hogy az ő alamizsnáiból eltartsák magukat.

[00:06:53](#)

Ma ezek a független és erős és öntudatos polgárok beintenek. Voltaképpen én szerintem azért nem lehet a Haidert sem a régi sémába belehelyezni, mert megszoktuk, hogy a fasizmus és a tekintélyuralmi rendszerek akár jobb, akár bal, azok polgárosodás ellenesek. Azok antiliberálisak vagy illiberálisak. Persze bizonyos fókig az a Haider is, csak közben teljesen megváltozott az a játszma és teljesen megváltoztak azok a szereplők, akiket korábban polgárként munkásként ismertünk.

[00:07:30](#)

Hát, hogyha az ipari társadalom már posztindusztrializálódik, tehát, hogy ha már a lakosság nagy része a harmadik szektorban dolgozik, hogy ha már egyre nagyobb a munkanélküliség, egyre kevesebb a munka. Tehát igazándiból már azok a fogalmaink sem jók, például amit a korábbi osztályelemzésben, nem csak a marxista osztályelemzésből kölcsönöztünk tehát, hogy van a kizsákmányolás. Ugye én megdolgozom érte és ott a másik, aki elveszi, leföli az értéktöbbletet. Tehát ha nekem nincs munkám, tehát ha én egy munkanélküli vagyok, engem nem zsákmányol ki senki. Értelmetlen a hagyományos fogalmak szerint azoknak a deprivált és megfosztott rétegeknek a szerencsétlensége, tehát ez a malőrje, akik egyre nagyobb számúak Nyugat-Európában. Most nem akarom az ördögöt a falra festeni, mert azért még nincs itt az apokalipszis, de szóval van egy trend, ami egy megy lejjebb, lejjebb, lejjebb.

[00:08:44](#)

Heller Ágnes: Vagy feljebb. Mindegy. A Haiderrel kapcsolatban egyetérttek ezzel, mert én a fasizmus szót nem szeretem, az egy szociológiai kifejezés. És Magyarországon ezt voltaképpen olyan szitok, átok, szarok rátok címen használják. Jobb, ha a szociológiai kifejezéseket arra a célra szolgálják [...] a radikalizmus az fontos megjelölés nem fasizmus, viszont rasszista és kifejezetten egy etnikus gyűlölettel, hát mondjuk szító politikai pártról van szó, amire nyugodtan lehet a rasszista kifejezést használni. Anélkül, hogy fasiszta lenne. A fasizmus politikai cél az államnak a megragadása volt, egypártrendszer megvalósítása, úgyhogy ebben az értelemben Haider bizonyosan nem tekinthető fasisztának. Rossz megnevezés, tehát nem jelenti azt, hogy kevésbé veszélyes. Én azt mondom, hogy rossz megnevezés veszélyességről itt nincsen szó.

[00:09:42](#)

Az előbb azt mondta, hogy egy új dolog, hogy a gazdagok láznak a szegények ellen. Ez körülbelül olyan régi, mint a politikai történet. Emlékeznek Coriolanus történetére Shakespeare-nél, mikor a szenátus fellázad azon, hogy ingyen osztják a gabonát a plebejusokban, meg hogy az istenben [...] azok rohadt kis senkik, bűdösek, nem mossák a fogukat, fokhagymától bűzlenek, hogy hogy adnak ingyen még ingyen gabonát is nekik. Ugye meg Görögországban is állandó konfliktusai ingyen gabona, nem ingyen gabona kiosztása a szegényeknek.

[00:10:15](#)

Ez megy azóta, amióta állam van. De nem ez az új a Haiderben, az az új, hogy az a bizonyos idegen, akinek nem akarnak adni, az nem a saját országuknak az állampolgára. Így ez a globalizálódás csak a kérdése, nem az, hogy a németnek ne adjunk munkanélküli segítyt, mert az a dög inkább dolgozzon, mert ez a régi történet. Az új történet az, hogy a dögöket ne engedjük be Ausztriába vagy Németországba.

[00:10:43](#)

Mert ha beengedjük, akkor mi német munkásoknak ez kevesebb ez az új vonás ez a globalizációval jött, ugye? Ez itt az, hogy az országhatár kitágul, a nemzetállam határ kitágul, ahogy Rómában egy városról van szó, ugye a 19. században(?) egy államról van szó, most, ha földkerekségről van szó, de a kérdés eltolódik, az arányok tolódnak el, mert az arányok tolódnak el, de hát a kérdés maga egy [...] régi kérdés és a kérdésnek nagyon sok oldala van, a kérdés nem a karitásznak az oldala, hanem az a kérdés merül föl, hogy mi lesz a következménye, hogy ha nem történik ez, ugye. Ha nem engedjük be, mi lesz akkor, ha nem engedjük be, nem az, hogy mi lesz akkor, ha beengedjük.

[00:11:30](#)

Másik oldal is felmerül. Ahogy régen is felmerült, és mi lesz, ha a plebejusnak nem adunk ilyen gabonát? Akkor kiszúrja a szemünket. És mi lesz, hogyha nem engedünk be embereket a harmadik világból, akkor jön a sárga veszedelem, ugye. Akkor lerohannak bennünket, kicsi Európa vagyunk, ők meg sokan vannak.

[00:11:45](#)

Hát mind így gondolkoznak, ez nem jótékonyági intézmény, hanem az, hogy ha ezt nem tesszük, akkor ez nem annyit jelent, mint boldogan fog élni, mint az osztrákok a további ezer évben. Hanem akkor Ázsia fog fölkelni Európa ellen és el fogja pusztítani. Hát körülbelül ez az alternatíva. Na, most hát ez nem jósból történik [...] egy világ nemzetek közötti, a világban levő feszültség levezetéséről van szó. Éppúgy, mint Coriolanus idejében egy Rómán belüli feszültség levezetéséről van szó.

[00:12:17](#)

Polgárháború megelőzéséről van szó. Minden esetben, amikor a munkanélküliséget bevezették, ugye Franciaországban, akkor is az volt, hogy a forradalmat a forradalmi feszültségnek a csökkentése, a gazdag lead valamit, hogy megvédje a gazdagságát. Ugye nem azért, hogy segítsen a szegényen, hogy primitíven kifejezve. Valaki akar segíteni. Azt most nem akarom mondani, de azért ott a hagyományos séma az. Most a Haiderék konzervatívok természetesen, és ez a konzervativizmus nem egyszerűen abból áll, hogy nem akarják beengedni azt, azért nem viselik az alternatívát, hanem meg vannak merevedve egyfajta állásban, amelyik egy globális világgal összeegyeztethetetlen.

[00:12:48](#)

Nem ez az, hogy ők nem liberálisok. Persze, hogy nem liberálisok, abszolút nem azok, de hogy konzervatívok, természetesen azok, hogy utálnak minden más népet, az is természetesen igaz. Különben Grazban volt, amikor a Haider ott beszélt és végighallgattam a beszédét. Az a választások előtt volt, csak éppen Magyarország ellen beszélt, hogy nem ugye az, hogy minket nem szabad felvenni az Európai Unióba, mert tönkre fogjuk őket tenni, mert négyszer annyi az osztrák munkás fizetése, mint a magyar munkásnak, a magyar munkás oda fog jönni, az osztrákok munkanélküliek lesznek.

[00:13:25](#)

Ez nem így megy, különben. Abszolút nem így megy, de hát ezt hallottam. Hát ez a dolog, ez a félelem, az idegentől. Különben rettenetesen régi félelem, az idegenre mindig úgy gondoltak, mint aki tönkre fog bennünket tenni. Ez a rettenetes félelem a vérkeveredéstől, ugye. Ez az ősi mitologikus félelmet, a vérkeveredést, a megmérgeznek bennünket, idegen eszmékkel mérgeznek, meg hasonlókkal.

[00:13:49](#)

Nagyon kiegyensúlyozott országoknak kell lenni ahhoz, mint Svédország, hogy az a dolog ne lépjen fel, sőt ellenkezőleg. Mert ellenkező most a politika. De hát egy ilyen politika ilyen sok embert vonz, ebben nagyon igaza van, ennek a félelemnek van rettenetesen nagy része. Nagyon szép, amit mondok, ők félnek a bevándorlóktól, mi félünk a Haidertől, tehát mit jelent az, hogy mi félünk? Az osztrákok maguk félnek a Haidertől, félnek ők, hát nagyon egyszerűen félnek. Ugyanis az Európai Közösség nem tűri, hogy Haider kormányon legyen.

[00:14:24](#)

Ez világos. Tehát ki akarja magát kigolyózni a jacht klubból. Ugye ez a kérdés, kigolyózzák magukat a jacht klubból. Miért nem engedni ezt az Európai Közösség ebben a pillanatban? Úgy gondolkozik, ahogy én mondtam. Hogy így gondolkoznak, ahogy mondtam. Nem lehet azt a rizikót vállalni, hogy a világ ennyire észak és dél közötti szétszakadás, ami eddig is van, olyan méreteket öltön, ami Európa szájából kiveszi a levegőt. [...] Amúgy is csökkenő lakosságban, elveszti a levegőt. Úgyhogy az is egy politikai megfontolás és az emberek félnek és nem fognak embert oda beengedni az Európai Közösségbe, aki ebben a politikában nem megy velünk együtt. Ezért az osztrákok is félnek a Haidertől, nem csak mi félünk a Haidertől.

[00:15:09](#)

Nem egyszerűen konzervativizmusról van szó, hanem egy olyan konzervativizmusról van szó, amelyik irracionális konzervativizmus. Mert van racionális konzervativizmus is. Nagyon sok konzervativizmus racionális. Ez egy irracionális, irracionális félelemre is épít és irracionális konzervativizmus. Na, most ebben a pillanatban a Haider nem veszélyes vagy ebben az értelemben mondjam, ugye. Lehetséges, hogy veszélyes vagy lehetséges, hogy valamiféle veszély létrejön. Azt drágábban fogjuk megfizetni, mint bármi mást.

[00:15:39](#)

Az előbb megmondtam, mik az alternatívák ebben a világban, ahol észak és dél között mondjuk a gazdasági anyagi, távolság olyan mérhetetlen méreteket öltött, hogyha észak nem finanszírozza valahogy a délt, akkor ennek katasztrofális követ... Hát kérem szépen, a déli államok egy részének atombombája van. Ugye nukleáris állománnyal rendelkeznek. Ott van kezükben. Úgy zsarolhatják Európát, ahogy csak akarják. Na, most hát Európának tenni kell valamit, ezért és Észak-Amerikának, hogy érdekesebb legyen nekik nem zsarolni.

[00:16:09](#)

Most ezt Haiderék ezt nem látják, és azt most azt hiszik, hogy azt csinálunk, amit akarunk. A politika különben mindig kényszerselekvés. A politikát nem úgy van, hogy azt csinálunk, amit akarunk, hanem mindig bizonyos olyan határok között politizálnak, ahogy nem szabad minden út. És nem lehet úgy csinálni, mintha minden út szabad lenne, ugye? Ez is a Haider-féle konzervatív demagógiának ugye, egy radikális jobboldali demagógiában úgy csinál, mintha

minden út szabad lenne. Nem veszi észre, hogy folynak(?) az utak elzárva és hol van a robbanóanyag. És ez különben nagyon nehéz politika, nem veszik ezt figyelembe.

[00:16:51](#)

Balog István: Most hirtelen csavarok egyet a gondolatmeneten, ugye a politika az egzisztenciák(?) tudománya. Szóval, hogy mennyire volt kényszerűség például a koszovói akció? Itt elhangzott az, hogy nem engedhető meg az senki számára, akinek van egy kis sütnivalója, hogy kigolyóztassa magát a jacht klubból. Aki már bent van persze. Na de Koszovóval voltaképpen ugye az volt a logika, hogy az Európai Közösségnek a határán nem lehet egy destabilizált zóna, ahol egy erőszakos diktatórikus rezsím van, ahol etnikai tisztogatás van.

[00:17:44](#)

Ami voltaképpen persze logikusnak is tűnik, csak hogy szerintem ennek a logikának van egy olyan buktatója, hogy ugye azt mondom, hogy nekem a határait idáig érnek. Na de a szomszédban van egy destabilizált terület. Ezt én nem engedhetem meg, mit csinálók? Elfoglalom a destabilizált területet. Ekkor a határait itt lesznek. Na de hát ott is van egy destabilizált terület. Mert hogyha az nem lenne destabilizált terület, akkor az már a jacht klub része lenne. Akkor már az is az Európai Unió lenne ugye? És minden meghatározás tagadás, ugye, tehát a határon mindig van valaki, aki nem tartozik hozzánk.

[00:18:34](#)

És hogyha velünk nem kompatibilis, akkor voltaképpen ezt a dolgot ezt eskálálni lehet. Most ezt azért vetem fel ezt a kérdést, mert ez azért nagyon izgalmas és egyben fájdalmas vita is volt. Ugye erről annak idején, hát nem régen, ebben az évben, ennek az évnek az elején a magyar értelmiségben. És itt valóban fölvetődött az, hogy hogy van-e egyáltalán független értelmiségű álláspont. És mi legyen az, mitől független?

[00:19:11](#)

Heller Ágnes: Hát miért kell függetlennek lennie az álláspontnak? Az embernek a saját lelkiismeretétől függ az álláspontja. Ez eléggé függő álláspont. Az értelmiségnek különböző álláspontja volt ugyanazon baráti körben. Nekem például éles ellentéteim voltak a legjobb barátaimmal ebben a kérdésben. Nagyon, ha [...] a szót, barikád két másik oldalán álltunk. Én azt mondom, hogy nagyon gyakran előfordul, hogy jogoknak van konfliktusai. Mérlegelem, és azt mondom, ebben az esetben az egyik érték a másik érték felett áll, és ezért feltehetően támogatom. Azt mondom, etnikai tisztogatás Európa területén tűrhetetlen. Slussz-paszsz.

[00:19:46](#)

És hogyha etnikailag tisztogatnak, be kell avatkozni. Legyen háború, nem engedhető meg etnikai tisztogatás. Tudom azt, hogy erről meséltem a nemzetközi jogon, de azt mondom, inkább sértem meg a nemzetközi jogot, legfőljebb meg kell változtatni, úgy, hogy be legyen

számítva, hogy az etnikai tisztogatás lehetetlen legyen. Világos volt az álláspontom. Nem tudtam, hogy mi lesz a következménye, fogalmam sincs. Hála istennek nagyon jó a következménye. Idén nyárig el fog tűnni a Milošević, bejön a demokratikus Szerbia, Jugoszlávia, el fog tűnni a Tuđman, szegény meghalt, de anélkül is, mert, ahogy meghalt volna. Na, mert nem a halála miatt, mert úgyis leváltották volna. Hát elvesztette volna a választásokat Horvátországban, úgy akkor is, ha egészséges, de most meg is hal. De hát mindenesetre 5 perc múlva egy demokratikus Balkánnal leszünk körülvéve. Ennél fogva megérte következményeiben is. De én nem azért képviseltem ezt az álláspontot, nem elvi okokból.

[00:20:46](#)

Balog István: Jó, hát tudom, hogy ilyenkor elvek kohéziójáról van szó és az elveket mindamellett pedig a realitással is ütköztetni kell. De föl lehet tenni azt a kérdést, hogy ami a kurdokkal történik, az is egy etnikai tisztogatás-e.

[00:21:02](#)

Heller Ágnes: Természetesen, nem is helyeslem, ami a kurdokkal történik. Meg is mondom, természetesen etnikai tisztogatás. De nekem az volt az álláspontom, mikor azt mondták nekem, hogy nem tiltakozhatsz ebben, mert akkor a kurdok ellen is [...] nem avatkozhatnak ide, mert a kurdok ellen is be kéne avatkozni. Akkor azt válaszoltam, hogy megyek Stockholmba, utcán megvernek egy gyereket, nem avatkozom be. Megyek Budapesten, az utcán, megvernek egy gyereket, megvédem. És akkor azt mondd, nem volt jogom megvédeni a gyereket Budapesten, mert nem védtem meg Stockholmban.

[00:21:29](#)

Ez egy örült argumentum. Nem fogadnám el az argumentumot. Itt most letettem a lábamat az asztalra, mindig jobb, mintha sehol. Ezt körülbelül így érzem. Különben nekem van(?) egy rossz liberális érvelés. Van egy liberális gondolkodás, amikor azt hiszi, hogy vannak általános elvek és mindent alá lehet szubszumálni. Tehát van egy általánosságban valamilyen emberi jogra, és akkor minden konkrét esetet alá tudom rendelni, és ha egyike sem ezt se tudom, minden esetben ezt kell csinálnom. Nem így mennek ezek a dolgok.

[00:21:57](#)

A politika szituációkban történik, egyes esetekben az elvek megvalósításának nagyobb a sansza, mint más esetekben. És nem lehet azt mondani, hogy kihagyom ezt a sanszot, mert ha nem mindegyikben, akkor egyikben sem. Ezt rossz érvelésnek tartom, és a szituációt tekintetben kell, itt lehetett lépni. Különben is kényszer, itt is kényszerhelyzet volt. Van ugye egy konferencia, amelyen meg vannak győződve arról, hogy Milošević engedni fog. Végül nem enged. Nem volt más mód, mint a fenyegetést beváltani, nem váltják be. Sose hisz nekik többé senki ebben az életben.

[00:22:31](#)

Ez is kényszerhelyzet volt. Ebben a kényszerhelyzetben ezt kellett csinálni. És azt mondják, hogy a kormánynak is ez volt a véleménye és ezért én nem vagyok független értelmiségi, tiltakozom. Mert tiltakozom. Azzal nekem tökéletesen mindegy, hogy kinek mi a véleménye, mert a saját véleményemet követem. Hogyha valakiével megegyezik, az nem érdekel.

[00:22:52](#)

Balog István: Én is egyetértek azzal, hogy ha ketten csinálják ugyanazt, az még nem ugyanaz, ugye? Másrészt pedig való igaz, hogy azért, mert Bangladesben milliók halnak éhen, azért bármennyire is sajnálom, én nem vagyok köteles azért szolidaritás összehúzni a nadrágszíjat. De amitől én tartok, az az, hogy ez az egész akció, szóval más módon volt indokolva és föltálalva, mint ami miatt valójában.

[00:23:30](#)

Heller Ágnes: Ez honnan tudja, hogy miért volt valójában? Szeretném tudni. Ez körülbelül összeesküvés, mert tudom, hogy azért volt, kipróbálják a fegyvereket, mert ezek fantáziák. Nem kell összeesküvéselmélet. Ezt nem azért, hogy kipróbálják a fegyvereket, nem azért, és ha azért, azt se érdekel, akkor, hogyha van egy alapvetően helyes cél. Még ha melléktémák vannak, azért mindig vannak melléktémák, ugye?

[00:23:55](#)

Balog István: Én nem arra gondolok, hanem arra, hogy ennek ellenére elvinek tűnő álláspontokról kiderül, hogy kérem én itt most egy adott szituációban megléptem azt, amit éppen momentán a leghelyesebbnek vagy a legkisebb rossznak tartottam. Akkor ezt utólag szerintem, szóval felesleges ehhez, ahogy mondani szokás a döglött lovat áthúzni az Almás utcából a Kamfelsten(?) utcába, szóval túl sok elvi és ideológiai és emberjogi érvet húztak el egy kicsit hajánál fogva ahhoz, hogy ez számomra hiteles legyen. És lehet, hogy túl romantikus vagyok és olyan vagyok, mint egy kislány vagy nem is tudom, de szóval én itt attól tartok, hogy ez tényleg nagyon fontos, azt hiszem. A demokráciában.

[00:24:52](#)

Hogy persze bármilyen tökéletlen meg rossz meg minden, de hogyha van egyfajta hitelvesztése az ilyen politikának, szóval annak olyan bűvő patakon keresztül tényleg szinte beláthatatlan következményei lehetnek. Tehát beláthatatlan az is tudom adott pillanatban, hogy mi a helyes lépés egy ilyen koszovói ügyben, annak is beláthatatlan következményei lehetnek.

[00:25:17](#)

Heller Ágnes: Előre a következményét erről nem lehet kiszámítani. Ezért legjobb elvi alapon dönteni, mert ebben azért mondom az én álláspontom elég volt független [...] Mikor azt

mondjuk, hogy ezt az álláspontot elfoglaltam, igen jöjjön a háború. Azt mondták, hogy ebből kitör a harmadik világháború, mert 5 perc múlva az oroszok beavatkoznak. Mondtam, megvárjuk. Megvárom, ugye? Hogy a harmadik világháború ki fog ebből azonnal törni, majd megvárom, majd meglátom. Olyan hülyeséget mondtam, hogy leesett a fejem ezért. Na, most mindegy, de nem tudtam, tudtam, hogy ez nem lesz a következő, kapitális hülyeség volt. De hát, de azt nem tudtam azzal, hogy mi lesz a következménye. Most véletlenül mondom véletlenül nagyon pozitív a következménye, de hát ez és ezért most nem érdemes ezzel nem gondolkozom most ezen többet, mert akkor gondolkoznék, ha felelősségem, ha véletlenül rossz lett volna a következménye. És véletlenül jó, akkor most nem érdemes. Most már egy jó dolgot léptek. Ezt most befejeztük, ha rossz dolgot lépnek, akkor megint kell gondolkozni az ügyn.

[00:26:17](#)

Balog István: Jó, ez igaz, kétségtelen, hogy végül is jól sült el a dolog, tehát végül is, hogy mondjam, mázlink volt. Tehát igaz, hogy mondjuk lyukat rúgtunk, de végül is a labda a kapufáról nem befelé ment, hanem ki. De itt azért volt egy pillanat, ahol azért nagyon nagy égés is lehetett volna, de hát persze akármi lehetett volna. Ugye, és ha Irma néninek kereke lenne, ő lenne az omnibusz. Tehát ez biztos, hogy ez egy ilyen mi lett volna játék, ezzel tisztában vagyok. De ami miatt én ebben a vitában amellest, hogy tudom, hogy soha nincs olyan, hogy most XY-nak egyedül és kizárólagosan 100%-ig igaza van, és az összes többinek egyáltalán nincs. Tehát én igyekeztem. Persze mint mindenki, aki a saját fejében igyekszik gondolkodni, ha tud és bármennyi(?) ész van a fejében és nem csak kenderkóc(?).

[00:27:12](#)

Tehát én is próbáltam meglátni kinek-kinek az álláspontjával az igazságot, most anélkül, hogy olyan lennék, mint ahogy a rabbi viccben, hogy neked is igazad van fiam, meg neked is igazad van, és amikor valaki ezt fölhánytorgatja, akkor azt mondja, hogy hát te neked is igazad van, de én leginkább azért mégis Konrád Györgynek adnék igazat. Konrád György egyszerűen csak annyit mondott szerintem, szóval nagyon sok mindent belelátnak az ő szövege mögé, kérem, ez az egész koszovói akció bűzlik. Igazándiból nem is firtatta azt, hogy most ez helyes-e, be kellene-e...

[00:27:49](#)

Heller Ágnes: Ne haragudjon, ezt tartom a legízléstelenebbnek és a legfelelőtlenebbnek, amit Konrád György csinált, mert az, hogy bűzlik, az a legfelelőtlenebb kijelentés. Itt emberek életéről és haláláról van szó. Egy népnek, hogy élhet-e ott a szülőföldjén, vagy nem. Erről volt szó, és azt mondja, hogy nekem bűzlik, mert ez nem az ízlésem, azt én körülbelül teljesen felelőtlennek tartom. Én felháborítónak tartottam, hogy Konrád Gyuri barátom ebben a dologban viselkedett. Egyszerűen erkölcsileg felháborodtam rajta. Az hogy bűzlik az nem egy válasz, mikor egy ilyen döntés előtt állunk. Ki ő, hogy szaglásra ítélje ezt meg?

[00:28:24](#)

Balog István: Hát ez igaz, na de etikai szempontból ugye itt elhangzott Max Weber neve korábban ugye a politikai hivatás ugye, hogy van szándék etika, illetve hát van egy érületi etika és van egy felelősség etika. Végül is persze jól sült el a dolog. Na de volt egy olyan pillanat, amikor bukásra állt. Amikor úgy tűnt, hogy a célját a következmény szempontjából nem éri el. Tehát végül is annak ellenére, hogy ugye a NATO beindította a rakétákat, és így tovább, és így tovább. Ennek ellenére elűzték.

[00:29:02](#)

Heller Ágnes: Most minek erről beszélni? Most már tudjuk, hogy mi a következménye. Most már tudjuk, hogy az nem állt be. Az, hogy különben többnyire azok hitték, hogy az lesz a következménye, akik nem akartak 5 percig tovább nézni. De hát mondjuk az lett volna, már vége. Ezt befejeztük. Ez most sikerült, hála istennek ez most rendbe lesz, jobb, nagyobb lesz a happy end, mint gondoltuk volna. Most éppen az Ivan Vojvodáról(?) beszéltem, hogy benne van ebben az izében, hogy azt garantálja nekem, hogy a Miloševićet nyáron kirúgják. És hát ez most a lehető legjobb béke, hát most albánok megmenekülnek vissza, [...] megszűnt hála isten most a gyilkosságot Albániában föl fogják építeni, lesz egy demokratikus Szerbia, és megszüntetik az embargót, tehát ez ritka happy end a történelemben. Azért nem érzem érdemesnek visszatérni erre a kérdésre. Most már most. Különben nem is akarok diadalmat ülni, mert azt megtehetem, ugye én megmondtam, az se helyes. Mert hátha más is lehetett volna a következmény. Semmi, csak most már nem érdemes erről beszélni.

[00:30:05](#)

Balog István: Jó, persze, jó, hát ne lovagoljunk ezen. Viszont ugye itt szó volt arról, hogy Nyugat-Európában az elsőszámú mumusok manapság az idegenek, az idegenállampolgárok. Most számomra, aki elég sokat foglalkoztam a zsidókérdéssel, antiszemitizmussal, ez egy nagyon furcsa új korszaka az európai történelemnek. Annak idején Kenedi Jánosnak volt a Nyilvánosság klubban(?) még 10 éve egy előadása, aminek az volt a nagyon szellemes címe, hogy *Miért a cigány és miért nem a zsidó a bűnbak?* Voltaképpen azt mondja, hogy az antiszemitizmus, ami évezredek hagyomány voltaképpen az európai kultúrában, talán a legszörnyűbb hagyomány.

[00:30:58](#)

Tehát ez talán a leghosszabb idősebb trend, ami akkor is volt, 2000 évvel ezelőtt, és most is van. Ez minthogyha egyre inkább kezdene csökkenni. Na de hát semmi okunk nincs arra, hogy ezen örvendezzünk, mert ugyanakkor pedig egy más típusú rasszizmus kezd felütni a fejét. Nem a zsidókkal szemben, hanem a szegény idegenekkel szemben. Tudom, hogy ön is nagyon sokat írt a zsidóságról. Nagyon sokat írt a holokausztról. Ugye most jelent meg a *Múlt és jövőnek* is egy ilyen száma. Hogy érzi ezt most jelenleg? Én úgy érzem, mint zsidó, hogy egyre kevésbé szól ez az egész történet, rasszizmus, satöbbi, ezek a szörnyűségek rólam.

[00:32:04](#)

Tehát úgy érzem, hogy én egyre kevésbé vagyok fenyegetve. Lehet, hogy azért, mert én nem vagyok pesti, lehet, hogy könnyen beszélek. Nem tudom, hogy mit szólnék, hogyha ott Pesten kellene szembenézni, a nem tudom melyik, MIÉP-essel, aki engem utál, aki vagyok. De szóval úgy érzem, hogy most, nem akarom ezt túlértékelni, hogy ez most egy új történelmi korszak, de Magyarországon is, Nyugat-Európában is már nagyon régóta nagyon erősen csökkenően van az antiszemitizmus, de mondom, semmi ok nincs semmiféle örömré.

[00:32:42](#)

Tehát amit nyertünk a réven, azt visszabukjuk a vámon. Tehát miközben, hogy mondjam, az ember levágta a Hüdrának az egyik fejét, kinőtt egy másik és Európa ismét kitermelt magából egy ilyen jelenséget.

[00:33:06](#)

Heller Ágnes: Hát a xenofóbia és a rasszizmus az nem egészen ugyanaz a jelenség, de hát, ha már rasszizmusnak írunk le minden xenofóbiát, nem csak Haiderét, hanem [...] nem okvetlenül ugyanaz. De ha minden xenofóbia rosszul [...], akkor nem egészen fogadom el azt a gondolatodat, hogy most a szegény ellen és nem a gazdag ellen van, csak egyenesen, szerintem a rasszizmus voltaképpen nem ilyen erőteljesen szociológiai jelenség, hanem annak Hüdra.

[00:33:39](#)

Hát mondjuk, egy nem európai példát említek, a legdurvább rasszista gyűlölet a gazdag kínaiak ellen van, mondjuk például Ázsiában, aki éppenséggel a szegény többség gyűlöli a kínai kisebbséget. Én erős rasszizmus, numerus clausus van például Malajziában. Malajziában numerus clausus van egyetemeken, csak a lakosság létszámának arányában mehetnek egyetemre, ahol ott tízszer annyian mennének, ugye? Hát ez egy kifejezetten rasszista intézkedés.

[00:34:11](#)

És akinek a legjobb módú kereskedő rétegek különben Malajziában. Tehát azt nem hiszem, hogy itt ezt felváltotta volna a szegények elleni rasszizmus. Azt hiszem, mind a kettő párhuzamosan megy. Vagy nem [...] váltják egymást. Az antiszemitizmust nem tudom mérni és nem tudom mikor erősebb és mikor gyenge. Van antiszemitizmus természetesen és nekem nem is az a problémám, hogy van antiszemitizmus, mert az általában szokott lenni. Hanem mindig az a kérdés, hogy az antiszemitizmus államilag támogatott, államilag tűrt vagy államilag tűrhetetlennek tartott.

[00:34:51](#)

Ez számomra mindig az alapvető kérdés. Ugye a fasiszta az az államilag támogatott, sőt államilag szervezett antiszemitizmus van. Hát lényegében a Horthy korszakban is államilag támogatott, ha nem is szervezett, államilag támogatott, de aztán szervezett is a zsidótörvények keretében az antiszemitizmus. Van, ahol államilag tűrik az antiszemitizmust, van, ahol államilag nem tűrik az antiszemitizmust.

[00:35:17](#)

Én normális helyzetnek azt tartom, hogy semmiféle rasszizmust nem tűr az állam. Semmiféle rasszizmus, antiszemitizmust is beleértve, hogy az... Ezt mondhatnám, nem szobatiszta. Na, most ha nem fogadjuk el [...] az szobatiszták, hogy azután van antiszemitizmus, az ellen senki sem tehet semmit. Egy demokratikus országban élünk és mindenki úgy utálja a zsidót, ahogy neki éppen tetszik. Ez ellen semmi kifogásom nincs, mert az ő dolga, ugye? Ami nem az ő dolga, hogy a szobatiszta vagy nem.

[00:35:48](#)

Balog István: Nekem úgy tűnik, hogy Magyarországon az antiszemitizmus az inkább a politikának a kínálati oldalán jelentkezik és nem annyira a keresleti oldalon. Tehát sokkal kevésbé reagálnak erre az emberek, a választópolgárok. De ennek ellenére a politikai elitben és a kulturális elitben újra meg újra újratermelődik. Tehát voltaképpen sokkal nagyobb arányban képviselteti magát, mint ahogyan az a társadalmi elfogadottságával [...]

[00:36:21](#)

Heller Ágnes: Hát nézze, a leginkább antiszemita párt Magyarországon, az egyetlen antiszemita párt a MIÉP természetesen. De facto az. Na, most ez a MIÉP-nél a kereslet oldalán is megvan, nem csak a kínálat oldalán, mert az ő szavazó gárdái köre, amelyik antiszemita. Tehát ebben az esetben a kínálat és kereslet kiegyenlíti egymást. Ő azt akarja megnyerni, aki számára az antiszemitizmus egy oldala(?), ugye? Ezért hívják is MIÉP-nek, hiszen a Magyar Élet Pártjának az utódpartja az Imrédy pártnak, és ennek a politikáját folytatja majdnem hagyományosan... Ugyanezekhez a rétegekhez szól, akihez az Imrédy párt annak idején szólt. Ez egy nagyon hagyományosan antiszemita réteg, tehát saját rétegéhez szól, és saját réteg válaszol arra is, ezt a szükségletet ki is elégíti. Úgyhogy azt hiszem, hogy itt megvan a harmónia, mondjuk kereslet és kínálat között ebben az esetben.

[00:37:12](#)

Balog István: Ez egy nagyon érdekes dolog, hogy voltaképpen Magyarország az egyetlen olyan kelet-európai ország, ahol nem volt anticionista kampány. Több olyan kelet-európai ország is van, ahol még annak idején a kommunisták, tehát voltaképpen a különböző nacionál-kommunista rezsimek, anticionista mezbe öltöztetve tulajdonképpen antiszemita kampányokat hajtottak végre. És lényegében véve, szóval ennek is köszönhető az, hogy Magyarországon

ennyire megmaradt az államszocializmus alatt a zsidóság. Szóval mi lehet ennek az oka? Miért nem nyúltak ehhez a területhez(?) Magyarországon? Kijátszhatták volna ezt a kártyát.

[00:38:02](#)

Heller Ágnes: Ez két különböző kérdés. Tudniillik, az egyik kérdés, hogy a Kádár korszakban nem volt szervezett antiszemitizmus Magyarországon, ez kétségtelen tény. Az nem igaz azonban szerintem, hogy nem volt anticionista kampány, hiszen a *Népszabadság*nak azoknak a számai nagyon erőteljesen anticionista kampányokat tartalmaz egész erősen, megpróbálták ezt az antiszemitizmustól úgy, ahogy lehet leválasztani.

[00:38:26](#)

Ugye szembe a szomszédos országokkal. Nem hiszem, hogy ennek köze lenne ahhoz, hogy Magyarországon él egyedül Közép-Európában zsidóság, hiszen a zsidóság először is több maradt meg, mint a másik több ország, Budapest lakosságának a fele megmaradt, a vidéki zsidóság elpusztult, de Budapest lakosságának a fele azért megmaradt. Na, most ez a zsidóság kimehetett volna, '45 után is maradt. Miért maradt? Mert magyarnak érezte magát és össze volt nőve Magyarországgal.

[00:38:53](#)

Ez a 19. századra visszanyúló történet még. Ugye miért van az, hogy a cseh zsidók németül beszéltek, a magyar zsidók magyarul kezdtek beszélni, áttértek a németről magyarra. Ez a Magyarországgal való identitásnak a kifejezése volt. Kafka németül írt és mondjuk a Kóbor Tamás magyarul írt. Nem akarom színvonalból összehasonlítani őket, de azt akarom mondani, hogy minden zsidó író Prágában németül írt és Magyarországon magyarul írt. Most teljesen mindegy, hogy miről van szó, hát ez egy hagyományos tradicionális identifikáció volt.

[00:39:27](#)

Vagy a zsidóság nem akarta Magyarországot elhagyni. Sokkal többen maradtak itt még azok közül is, akik elmentek volna. '47-'49 között el lehetett menni és ne felejtjük el, hogy '56-ban megint el lehetett menni. Ugye '56-ban megint el lehetett menni és megint voltaképpen a kivándorolt lakossághoz képest a zsidóknak az arányszáma nem volt nagy az '56 utáni menekülésben. Hát világos, hogy ez egész más, ez nem a magyar kérdés. Gondoljunk az erdélyi magyarságra. Az erdélyi magyarság ma lényegében csakompakk a dél-erdélyi, a romániai erdélyi magyarság.

[00:39:59](#)

A romániai erdélyi, dél-erdélyi csakompakk Izraelben van. Az egész magyarság kivonult Izraelbe, ott nem maradt, hűlt helyük maradt a romániai magyar területeken, majdnem mindenki magyarul beszélnek, jobbra-balra mindegyik, van a Brassóból, itt vagy valahonnan jött környéket, mit tudom én, honnan jön, mindegy Erdélyből, nem éltek Magyarországon.

[00:40:22](#)

Nos, ezt különböző okokból meg lehetne magyarázni, de a kettő nem függ össze, azt hiszem. Mert előbb kezdődött. Mert ugye a nem exodus(?) '45-'47-ben kezdődött és nem a Kádár korszakban jött létre, ugye? És hát azért hiszem, hogy itt egy egész komplex dologról van szó. Komplex magyarázatra szorul és egyoldalú magyarázattal nem lehetne az egész dolgot kimeríteni. Éppen azért mondom, mert a romániai magyarság az teljesen másképp viselkedik.

[00:40:55](#)

Balog István: Voltaképpen az a tény, hogy ez az egész médiaháború az egyre jobban kezd lecsöngeni, azért azt hiszem, hogy egy kicsit hasonló történet, mint amivel indítottuk ezt a beszélgetést a felesleges emberről. '95-'96 után, tehát amikor a nagy privatizáció megtörtént, szóval utána valahogy úgy tűnik nekem, hogy egy kicsit olyasmi lett a népi-urbánus ellentétből is, ami továbbra is megvan, meg voltaképpen az egész MDF-SZDSZ ellentétből és a médiaháborúból is, mint a Pál utcai fiúkban. Ahogy a Pál utcai fiúk és a vörösingesek évekig ugye hajigálják egymásra a homokbombát, és aztán jönnek a vállalkozók és beépítik az egész grundot. Tehát voltaképpen okafogyottá vált a dolog. Azt hiszem, hogy ez voltaképpen bizonyos fókig fájdalmas, mert voltaképpen az értelmiség ezáltal összezsugorodott.

[00:42:05](#)

Szóval mégiscsak most arról az értelmiségről beszélek bizonyos fókig, amiről a beszélgetés elején volt szó. De ugyanakkor viszont az a hisztéria is, ami ennek a félig politikus, félig entellektüel értelmiségnek a körében volt, az is nagyon nagymértékben lecsökkent. Tehát az egész izgalom és az egész bukéja a dolognak, hogy úgy mondjam, elveszett. De utólag én most ezt egyáltalán nem sajnálom.

[00:42:42](#)

Heller Ágnes: Hát ugye valamikor ott a nászéjszaka, akkor az nagyon fincsi, és akkor elmegyünk nászútra és akkor aztán hazajövünk és nem minden a [...] és konyhába főzni kell és nincs pénz és be kell vásárolni. És piszkos a lakás, a feleség nem takarít ki, elkezdünk veszekedni. És akkor konfliktus jön a házasságba, valakinek szeretője van, valaki nem tart mit tudom én, micsoda. És attól még lehet jó a házasság. De visszanezünk a bizonyos a nászútra, akkor nosztalgiával nézünk a nászútra, tehát a nászúton egyszer megy az ember, ugye? A nászút mindig egyszer van. Egyszer van Budán kutyavásár. Ugye aztán ténylegesen jön a házasság és az ember nem élhet úgy egy házasságba, mint ha állandóan nászúton lenne. Lehetséges, hogy vannak kivételes házasságok, amelyek állandóan nászútra emlékeztetnek, de a politikában mindenesetre nincsenek olyan házasságok, amelyek állandóan nászútra emlékeztetnek.

[00:43:39](#)

És lehet bánni. Hát hogy majd nosztalgiázni lehet, hát persze, lehet bánni, mert ugye... Azt mondott egyszer, plusz csak most jól szeretném idézni, hogy nincsen más boldogság, mint a

múlt boldogsága. Tehát a boldogság mindig a múltban van. Egy kicsit szebben fejezte, neki jobb volt a stílusérzéke, mint az enyém. De tartalmilag... azt ne. Gyönyörűen mondta, hogy minden paradicsom elveszett paradicsom. Ez körülbelül sokkal szebb, tehát minden a paradicsom elveszett paradicsom. Az annyit jelent, hát minden boldogságom a pultban van. Ezt különben mindig a perspektíva kérdése. Ez mindig a perspektíva kérdése.

[00:44:31](#)

Azért mondtam, ha a házasság jön, akkor a boldogság mindig abba, az első szerelem, mikor megláttuk egymást, mindig abban van. Hát tényleg minden paradicsom elveszett paradicsom ebben az értelemben. De hát azért ez egy olyan dolog, amitől, mondom, a házasság még nem lesz rossz. Attól még lehet egy jó házasság. És attól még azt mondhatnánk, hogy holnap [...] még te is főzd meg a levest, meg aztán többet leszünk együtt holnaptól kezdve. Reformálni lehet azt a házasságot, még akkor is, ha nem lehet visszatérni a nászéjszakához meg a nászúthoz.

[00:45:03](#)

Ugye? Mert egyszer már elháltuk azt a házasságot, többször nem fogjuk ezt megcsinálni. Ezt politikában még erőteljesebben érzem, hogy meg kéne csinálni, így kéne gondolkodni, hogy lehetne esetleg gondolkozni. Ugye ami most van, annak a jobbítására törekedni és talán lehet nosztalgiával a múltra gondolni. Mert a múltra mindig jó nosztalgiával gondolni, csak a nosztalgiát nem kell szembeállítani folytonosan a jelennel, mint hogyha az egész emberélet egy állandó csalódásban állna.

[00:45:34](#)

Ezt nagyon gyakran meg tesszük, és nem csak a politikában tesszük meg. A jelen élet az mindig egy feladat. Egy feladat, és szerintem okosabb az embernek a feladatra koncentrálni. Hát ebbe a világba születünk, most itt vagyunk, és most ez a feladatunk, hát az a feladatunk. Ezt tegyük jobban működővé, szedjük rendesebbé, ezt tegyük becsületessé, ezt tegyük igazabbá, és ne, hogy állandóan visszanézünk a múltba, hogy mi lehetett volna, akkor. Szerintem a feladat az mindig itt van a közvetlen jövőben.

[00:46:05](#)

Nem a távoli jövőben, ott nem látunk semmit. Hát, de közeljövőben éppen ott, ahol van az ember, ott lehet valamit javítani, ott lehet valamin bosszankodni, ott lehet valamit segíteni, valakinek segíteni, valamit rendbe hozni, és ha már az előző(?) kérdésen beszélünk, akkor összejönni és valamit együtt csinálni, azt is lehet. Nem mindig megvárni, amíg az államapuka valamit megmond vagy megcsinálja és pénzt ad rá. Mondjuk magunk is adhatunk pénzt valamiért egyszer. Ez is egy fontos kérdés, nem kell fölülről várni minden mannát.

[00:46:38](#)

Úgyhogy hát ezek a feladatok, amik itt vannak és ezek nem óriási feladatok. Na, most nem óriási feladat, azért nem olyan feladatról az egész életemet beledobom és ez, ami sok embernek hiányzik, nem egy olyan feladat, mert az életem értelmét nem ettől fogom megkapni. Hát az élet értelmét talán nem is a politikában kell megkapni. Hát ott van a szerelem, meg ott van a zene, meg ott van, amit szeretünk csinálni, az, amit szívesen olvasunk, vagy ami oly szívesen dolgozunk, meg minden van. Az élet értelmét nem csak a vallás vagy a művészet vagy minden.

[00:47:12](#)

Nem éppen a politikából kal(?) az élet. Az élet egy felelősség kérdése. Nem mondom, hogy kötelesség, mert az túlságosan erős szó. Felelősség és elkötelezettség kérdése, nem a kötelesség és elkötelezettség kérdése. De egyáltalán az élet értelmének a forrása. Az akkor az élet értelmének a forrása, ha egy nagyon nehéz ellenzéki helyzetben van az ember, amikor át kell törni egy falat. A fal áttörése, ez olyan lelkierőre van szükség, hogy az értelmet ad az ember életének. **[megszakad a felvétel]**

[00:47:43](#)

[felvétel újraindul] [...] Franciaországban, hogy Jean-Paul Sartre-t az Franciaország első közhivatali embere meglátogassa. Amikor Mitterrand-t megválasztották francia köztársasági elnöknek, egyik első dolga volt, hogy kávéházba és vendéglőbe, uzsonnára és ebédre meghívja egymás után a neves francia értelmiségieket, és beszélgessen vele, kitudja a véleményüket, mert ez az ő presztízshöz tartozott.

[00:48:16](#)

Amikor ezt Amerikában ugye hallották az első sztorit, akkor mindenki elkezdett nevetni, hogy ki tudta volna elképzelni, hogy mondjuk, Nixon elnök meglátogassa Marcusét, mert azt se tudta, hogy ilyen ember létezik, hogy ez egy egér vagy egy patkány neve és egyáltalán vannak-e könyvek. Na, most ezt nagyon Oroszország kultúráját pártoljuk(?) és nem egyszerűen azt, hogy milyen piaci rendszer van, vagy nem, az, hogy fontos-e a politikai elit számára, hogy a kulturális elittel párbeszédben maradjon, elegyedjen.

[00:48:49](#)

Hogy van a kulturális elitnek magának egy olyan súlya, hogy a politikus hízelgőnek tartsa, hogy egy kulturális elitet képezzen, mert leül vele vacsorázni, mert például ez volt Franciaországban, hogy Mitterrand úgy érezte, hogy hízelgő rá nézve, egy neves filozófus leül vele ebédelni vagy vacsorázni. Fogadta a küldöttségeiket. Na, most ez tehát azért mondtam, Amerika és Franciaország párhuzam, ugyanabból a korszakból. Hogy nem egyszerűen azon múlik a dolog, hogy van-e capital(?), van-e üzlet, vannak-e yappy-k(?).

[00:49:19](#)

Hanem azon is múlik, hogy milyen egy légköre egy országnak, hogy az értelmiség el tudja-e fogadtatni magát egy fontos társadalmi hatóerőnek. És ez nemcsak az, aki és ez nem szakképzettségének a kérdése. Sartre sosem tanított egyetlen egyetemen sem. Ez, mondom, egy kulturális háttérnek a kérdése, és azután az intransigencia kérdése. Hogy nem lehet azt mondani a politikusnak, hogy kérem szépen, adjál teret az értelmiségnek, ha olyan emberek, a tanult emberek, akiknek az lenne a funkciójuk, hogy önállóan elmondják mindenről a véleményüket, hirtelen begyávulnak, ugye, nem mondják ki a véleményüket, taktikáznak, félrelépnek.

[00:50:08](#)

Ugye ez nem a politikai rendszer hibája egyedül vagy nem is elsősorban, hanem ha elvesztik az emberek az intransigenciájukat akkor ne is várják el, hogy a velük való vacsorázás egy fontos dolog legyen. A francia értelmiségnek mindig megvolt az az ereje, hogy megőrizze az intransigenciáját. És ez az intransigencia megőrzése következtében vált fontossá a politikai elit számára. Most rendben van, igaz, hogyha jön egy szakkultúra, ahol nagyon sok az ember, aki a szakmájában jó, és ezen kívül semmi sem érdekli, megváltozik a tanult emberek összetétele. De hát ez ne tévesszen meg minket. Az értelmiség mindig egy nagyon szűk réteg volt, nagyon szűk réteg.

[00:50:52](#)

Az országban körülbelül 4% járt egyetemre, akkor az egész 4% értelmiséginek számított. Értelmiség volt a vidéki patikus és a lelkész és mindenki értelmiségi volt. Kevés volt a tanult ember. És a tanult embernek az volt a funkciója mindig, hogy ő képviselje az intransigenciát és a kontextuson kívüli diskurzusban is részt tudjon venni, hogy mindenről tudjon, legyen véleménye. A költészetről, legyen véleménye a zenéről, beszélgetni tudjon a politikáról és mindenről, ez volt.

[00:51:22](#)

Na, most kérem, ha az egyetemi hallgatók száma itt 40% a főiskoláin, akkor nem hiheti az ember, hogy ugyanez a 40% ugyanezt fogja csinálni. Megint csak 4% fogja csinálni. Úgyhogy itt egy nagyon téves koncepció van azért, mert több a szakember, most több lesz az értelmiségi. Körülbelül ugyanannyi marad az értelmiségi, akárhányszorosára nő a szakemberek száma. Ez éppen ugyanaz a tévedés, volt egy tévedés, maguk már fiatalok nem tudják, mikor a Marx alapján az emberek azt hitték, sokan, Lukács Györgyöt beleértve, hogy ha az embereknek sok szabadidejük lesz, akkor szabadidejében csak Beethoven zenét fognak hallgatni, képeket fognak festeni és operába fognak járni.

[00:52:05](#)

És akkor rettenetes megdöbbenéssel nézzük, hogy egész nap watcholják(?) a televíziót. Na, most ez egy rossz koncepció. Viszont nem jelenti azt, hogy kevesebb. Viszont erről nagyon

sokan, kultúrkritikusok, azt neki ma már senkit se érdekel a klasszikus zene. Ma már senkit se érdekel a festészet, ami nem igaz. De ugyanannyi embert érdekel, vagy talán egy kicsit többet, csak a százalékaránya azok közül, akiknek megvan a lehetőségük, hogy érdekelje őket, és akiket tényleg érdekel ugye, nagyobb a különbség. Az nem annyit jelent, hogy kevesebb embert érdekel. Nem hiszem, hogy kevesebb ember az értelmiségi ilyen körülmények között. Csak azt hiszem, hogy több a szakmailag tanult ember. Az arányok változtak meg.

[00:52:46](#)

Balog István: Most lehetséges, hogy itt inkább egy szereptévesztés van, tehát Franciaországban a Giscard d'Estaing, mint a classe politique tagja volt a köztársasági elnök és a Sartre, mint entellektüel pedig az értelmiségi elitnek képviselője. Magyarországon viszont a rendszerváltás után volt egy olyan, nagyon furcsa átmeneti helyzet, ami még ma sem múlt el teljesen. Nem voltak profi politikusok. Tehát akik egy polgári demokráciában tudnak politizálni. Tudnak, tárgyalni, tudnak beszédeket tartani és így tovább, és így tovább. És amikor megtörtént a rendszerváltás, nyilván az előző politikusi garnitúra, amelyik értett ahhoz, hogy hogy kell az államszocializmusban politikusnak lenni, diszkreditálódott, és helyettük a Sartre-k, a magyar Sartre-k lettek a köztársasági elnök vagy a miniszterelnök. Most nem akarok név szerint kipécézni embereket, ilyen értelemben sántít a példa.

[00:53:47](#)

Akik egyáltalán nem értek a politikához. Tehát akik a legkvalitásosabb emberek voltak, azok is nagyon tehetséges amatőrök voltak, akik igen ügyesen limitálták azt, mintha politikusok lennének és mind a mai napig voltaképpen igazándiból szerintem Magyarországon profi politikus nincs. Azt hiszem, hogy tehát ebből a szempontból persze Franciaország az azért is más, mert voltaképpen a nagy echolocon(?) képezik a politikusokat is, tehát mint nagyon magas beosztású bürokrata értelmiségieket és az összes többi értelmiségi elitet is. Bourdieu-nek, a nagy szociológusnak van egy ilyen könyve, ennek az a címe, hogy *La Noblesse d'État*, ahol sorra veszi ezeket a különböző nagy műintézeteket.

[00:54:49](#)

De szóval azt hiszem, hogy nálunk Magyarországon ilyen hagyományok, mint Franciaországban voltaképpen nincsenek is, talán a francia értelmiség egészen a középkortól kezdve, a Sorbonne-tól kezdve talán egész Európában a legnagyobb hagyományú. Ebben az értelemben. Most az én problémám az végső soron továbbra is, hogy a rendszerváltás után mi értelmiségi boom(?) a politikában megszűnt, és emiatt érzem én azt, hogy a Cserpelinek(?) is egy kicsit lóg az orra. Bizonyos fókig nekem is lóg az orrom, de igazándiból, amikor elmúlik a szomorúság, és úgy kívülről tekintek magamra, akkor azt gondolom, hogy ez azért hülyeség. Tehát hagyjuk meg a politikát a politikusoknak.

[00:55:49](#)

Lehet, az egy nagyon klassz szereposztás. Hogy köztük ilyen nagyon kiemelt alkalmakkor [...] ezt a francia elnök és az írófejedelem között vannak ilyen nagy reprezentatív alkalmak, de ebből a szempontból én, lehet, hogy egy picit magamat is zárójelbe téve, indokoltnak tartom azt, hogy a profi, tehát aki nem transzkontextuális. És nem teleologikus, hanem szóval csak a [...] embere, hogy most itt a Korál(?)-Szerényi könyvnek a kategóriáit használjam.

[00:56:33](#)

Hogy ő is egy nagyobb és nagyobb szerepet kapjon. Még azt is megkockáztatom, hogy a nagyobb szerepet kapja ő valahol.

[00:56:44](#)

Heller Ágnes: Hát már attól függ, hogy hol. Mert, hogy egy ország politikai vezetésében természetesen, hogy politikusoknak kell az oroszlánrészt vállalniuk. Ez a plátói gondolat, hogy filozófusok igazgatják az államhatárt az egy halva szült ötlet, mert az államtól filozófusok, ideológusok vezetnek, ugye annál nagyobb szerencsétlenség nincsen egy ilyen mindegy ilyen állam esetében. De hát nem is a szakértő politikus kell, és ha a politikus egy szakma, ahhoz is tehetség, ugye? És miközben másfajta tehetség. Mindenhez kell tehetség, ahhoz is kell tehetség, azt is kell jól csinálni, azt is lehet közepesen és rosszul csinálni, és hát természetesen a politikus az, aki kontextuálisan gondolkodik és nem transzkontextuális és éppen ez a gondolkodásbeli különbség a különbség az értelmiség és a politikus vagy akár a fizikus között, ugye, mert az is kontextuálisan gondolkodik. Tehát a szakember között bármilyen szakember között, a politikus csak egy szakember. De az egy pusztán technika lenne a politika, azt viszont nem hiszem. Ugye annak ellenére, hogy azt mondom, a politikus a döntéseit egy kontextusba hozza, de azért nem hiszem, hogy a politika, amelyik egy pragmatikus foglalkozás, pusztán technikai kérdés lenne.

[00:58:03](#)

Mert a politika pragmatizmusához például hozzátartozik, a jó politikus attitűdjéhez hozzátartozik, hogy odafigyeljen a közvéleményre. Hogy kitapintsza az emberek szükségleteit. Ez nem egy technika, ehhez fül kell, orr kell, szaglász kell és nem azért, mert okvetlen azt kell csinálni a többi igényel, mert ugye lehetnek erős elveik és nem hagyják magukat igazán befolyásolni, de tudnia kell. Tehát az nem elég, egy technikai tudás nem elégséges ahhoz, hogy valaki jó politikus legyen. Ugye Max Webernek van az a megkülönböztetése, hogy mindenki ismeri, az államférfi a politikus és a bürokrata között.

[00:58:44](#)

Az, amit az előbb itt elmondtam volt, de a politikai bürokratánál elég, de semmiképp se elég egy államférfinak és semmiképp sem elég egy politikusnak. Az államfőnek egy szélesebb belátása kell. Egy víziója legyen, hogy mit szeretne ebből az országból csinálni. Ez nem egy technikai kérdés. Ránéz Magyarországra és azt mondja, én egy ilyen országot gondolok el,

képzelek el, ugye. Ezt nem erőltetem rá az emberekre, mert akkor a pragmatizmust sértem meg, de kell, hogy valami vízióm legyen, és ez nem egy technikai kérdés. A technika az egy kivitelezés kérdése.

[00:59:16](#)

Azért ő is kontextuálisan gondolkodik. Az államférfi is kontextuális gondolkodik, mert a jelenlegi lehetőségekből indul ki. azokból az emberekből, akik körülveszik, azokból az érdekcsoportok, amelyek ütköznek és az ütköztetését nem akadályozhatja meg. Tehát tényleg rengeteg konkrét körülményt kell figyelembe venni, de nem jelenti az, hogy pusztán technikai feladatot lát. Egy fizikus sem pusztán egy technikus.

[00:59:45](#)

Balog István: Ezzel teljesen egyetértek. Sőt a mai magyar politikai élet egyik legnagyobb problémájának azt látom, hogy van egyfajta hamis realista, politikai szocializációs minta voltaképpen. Ennek az évszázadnak a magyar történelmében, most a Bibói értelemben véve hamis realistára gondolok. Tehát olyan politikai technikusok számítanak elsősorban ügyes politikusoknak, akikről nem lehet elképzelni azt, hogy legyen ilyen víziójuk, hogy Martin Luther King módra, ha azt mondják, hogy „I have a dream”. Nekik semmiféle álmuk nincsen, hanem egyik pillanatról a másikra próbálnak meg helyzetről, helyzetre evickélni.

[01:00:30](#)

És furcsa módon kialakult egy olyan leosztás, hogy akinek mégis van víziója, az viszont nagyon sokszor fantasztá. Nagyon sokszor irrealista. Azt hiszem, hogy ebben Bibónak igaza van. Tehát hogyha kialakul az egyik rossz véglet, akkor utána van egy olyan személyiségtípus, amelyik valóban poliszban és politikai közösségben gondolkodik, és politikai értékvilágban, és így tovább, és így tovább. De ő majdnem mindig marginalizálódik. Tehát nem tud igazándiból elitté válni, tehát nem tud abban az értelemben a centrumba kerülni, hogy valóban mintahordozó legyen, mert a legtöbb esetben az emberek legyintenek rá, mert a 20. századi magyar történelem fordulatai arra tanították meg őket, hogy megégethetik magukat, úgyhogy ezeket valószínűleg általuk is többre becsült figurákat követi.

[01:01:30](#)

Heller Ágnes: A magyar politikában hiányzik a kialakult mentalitás. Nincs kialakult mentalitás, tehát nem tudják, hogy hogy kell a politikai ellenféllel vagy közeli baráttal közlekedni, mert nincs meg a politikai érintkezés. Nincs meg a politikai kultúra, nincs meg a politikai civilizáció. Ez egy alapvető kérdés. Ehhez a politikai civilizáció hiányhoz tartozik, hogy a politikai konfliktusokat magánkonfliktusokon élik át. Tehát nincs megkülönböztetve a publikus és a magánszféra egymástól. Ez is egy rossz örökség. Mondjuk a publikus és a magánszféra megkülönböztetése annyit jelent, hogy mondjuk, például az angol parlamentben összevevőszik politikailag két ember, s utána elmegy, ha laburista, akkor a kocsmába, nem labourista, akkor klubba, leülnek egymással vacsorázva, eljátszanak egy kártyapartit.

[01:02:22](#)

Tehát az, hogy a kultikus szférában valaki ellenfél, annak semmi köze a magánszférához nincsen. Semmi köze, még barátságokhoz sincsen. Nincs a magán és a publikus szféra elválasztva, és ebből egy nagyon torz mentalitás jön létre. Nem fejlődik ki elég és nem fejlődik ki a civil bátorság. És a civil bátorság politikusoknál is, de itt most már az értelmiségnek is általában az állampolgárban nem fejlődik ki a civil bátorság.

[01:02:44](#)

A civil bátorság, hogy megmondja a véleményét karakánul, és egyszerűen, hogy valami véleménye van, bizonyos értelemben nemcsak a főnököknek, hanem az osztálytársainak is. Túl sokat gyávaság ebből a szempontból, félelem. És valószínűleg azért, mert a demokrácia új, és annak ellenére, hogy tudja az ember, tudják, hogy ez sokáig tart, mégis úgy cselekszenek, mintha rövidtávú lenne. Mintha 5 perc alatt minden, amit 5 perc alatt nem szerzek meg, azt el fogom veszíteni.

[01:03:15](#)

Nem veszik észre, hogy egy hosszútávú játék. A politikusok, akik nem tudnak várni, rossz politikusok. De Gaulle(?) például tudott várni éveken keresztül. Visszavonulni és várni, amíg eljön az órája. Egy politikus, aki nem tud várni, amíg eljön az órája, nem tud visszavonulni, nem tud félrelépni, nem tud más funkciót betölteni, ideiglenesen újságot írni, nem azért, hogy feladom, mert az Magyarországon is van, nem azért, hogy feladom, hanem azért, mert most visszavonulok. Ez a helyzet nekem nem felel meg. Mindig benne akarnak maradni a pixisben, azért mert nincs hosszútávú koncepció,

[01:03:50](#)

Nincs hosszútávú elgondolás. Vagy bennmarad a pixisben. Ha nem, akkor azon otthagyják a politikát és elmennek magánembernek. Elmennek egy történettudományi intézetbe. Ugye az a gondolkodás, hogy itt most politikai osztályhoz tartozom, annyit jelent, egyszer bent vagyok, egyszer nem. Egyszer itt, egyszer ott vagyok. És a dolgok sokáig tartanak. Ezt a játékot 40-50-60-100 évig játssza az ember, nem 3 évig. Ugye ez az attitűd még teljesen hiányzik.

[01:04:18](#)

Az emberek kapkodnak, megijednek, gyávák, nem vállalnak felelősséget, azt hiszem, időzavarban szenvednek. Van egy ilyen idő. Persze a lakosság is problematikus az időzavarban, ez teljesen párját ritkítja, ami Magyarországon történt, hogy beválasztanak egy pártot a rendszerváltás utáni első választáson hihetetlen többséggel, és a második választáson ez a párt majdnem eltűnjék [...] és nem is lenne a parlamentben, ha nem vitték volna erőszakkal be.

[01:04:49](#)

Másik rendszerváltó párt meg úgy süllyedjen, ez tökéletesen elképesztő. Ez lehetetlen, mert egy pártnak meg kell lenni a szavazóbázisának. Magyarországon nincs hagyományos szavazóbázis, nincs olyan, mint ami egy tradicionális demokráciában. Egy nagypapám is már a Leberre szavazott, most nem szeretem őket, de arra szavazok, mert a nagypapa is azt tette. Nincs hagyományos szavazóbázis, ez is hozzátartozik, hogy nincs távolsági gondolkodás.

[01:05:19](#)

Így mindenki 5 percben gondolkozik. Ha most nem kell, akkor vége. Ez is a hosszú távú gondolkodásnak a hiányát magyarázza, vagy pedig ahhoz vezet, hogy nincsenek szilárd bázisok, hogy voltaképpen földobódnak csoportok és akkor leesnek a semmibe, nincs lassú felépülés és nincs lojalitás sem, nincs lojalitás sem. Ha valaki egy percig rosszul viselkedik, akkor elhagyják a hívei, ami mondhatnám, nem nagyon érhető.

[01:05:53](#)

És az a koncepció, ami különben a kommunizmusból jött és valaki mondta nekem azt, hogy milyen borzalmas, egyetlen pártot se tudok szeretni. Mire mulatva ránéztem, azt mondtam, hogy szeresd a szeretődöt, nem kell egy pártot szeretni. Ki hallott már ilyet, hogy egy pártot szeretni kell? Én sose hallottam, éltem 20 évet nyugaton, senki se szeretett pártot. Az emberek a legkisebb rosszra szoktak szavazni. Az a gondolat, hogy nekem egy pártot választanom kell, akit szeressek, egy elképesztő gondolat egy modern demokráciában.

[01:06:20](#)

Nem szokott megtörténni. És ezt hoztuk magunkkal. A párt, a mi eszünk, becsületünk, lelkünk, lelkiismeretünk. Ezek a pártok nem arra valók, hogy szeressék őket. Nem arra valók, hogy szeressék őket. Arra valók, hogy megnézzük, hogy melyik relatíve jobb politikát kínál, és megbíráljuk, hogyha egy rossz lépést tesz, és bizonyos fókig helyeseljük, hogyha egy jó lépést tesz és tudjuk, ez egy lassú meccs. Ez nem egy olyan meccs, amelyik egyik pillanatról a másikra dől el, ez egy lassú meccs.

[01:06:54](#)

De ha látni egy disznóságot, mert mindig előfordulnak disznóságok, olyan dolgok, amelyek veszélyeztetik az országnak a jövőjét, akkor leteszem a lábam a földre. És akkor azt mondom, ezt nem és ezt nem, és ezt kizárom. Ha van egy olyan jelenség, amelyik úgy érzem, én úgy érzem, hogy egy olyan véletlen jelenség, amelyik beépülhet az ország életébe, és bizonyos fókig meghatározhatja a jövőjét negatív irányba. Ez mindig történik. Történhet ilyesmi, hogy van egy véletlen jelenség, meghatározhatja egy ország jövőjét, ha ezt folytatjuk negatív irányba. Ilyenkor ordítózni kell, kiabálni kell, akár tüntetni, akár sok mindent lehet csinálni. Az értelmiség arra való, hogy ez fölfigyeljen, hogy melyik az a pont. Vigyázzon, hogy jól figyeljen oda.

[01:07:41](#)

Balog István: Itt egyrészt persze a politikusok is hibásak, hogy úgy mondjam, vagy nem is hibásak, hanem inkább kevesek. Tehát a személyi kvalitásaikat tekintve valóban nem alakult még ki a politikai osztálynak az a sajátsága, amit talán egy futball hasonlaltal lehetne érzékeltetni, hogy lehetséges, hogy a hétközi meccsen a játékosok agyba-főbe rugdosták egymást, de hétvégén már a válogatottban, lehet, hogy utálják egymást, egymásért játszanak.

[01:08:16](#)

Ez kétségtelen, de ugyanakkor azt hiszem, hogy az állampolgárt, azt persze sokkal kevésbé lehet ezért felelőssé tenni, bár igazándiból egy demokráciában meg egyáltalában véve nagyon nehéz elképzelni azt, hogy valaki semmiért ne legyen felelős. Bizonyos fokig azt hiszem, hogy Magyarországon, persze azért, mert nem volt demokrácia ebben az évszázadban, nagyon furcsa, mindennapi értelmezése alakult ki a szabadságnak. Voltaképpen sokszor a társadalomtól való szabadságot jelent a szabadság.

[01:08:59](#)

Azt, hogy lehetséges berendezni egy olyan társadalmat, amely úgy van felépítve, hogy abban vannak szabadság-intézmények és azokat én saját magam, mint állampolgár is működtetem. Tehát, hogy azért van a kormány, mert én választottam. Tehát ez még nem alakult és nem alakulhatott ki, és még ebben rendkívül nagy szerepe van a feketegazdaságnak is. És ez azt hiszem, ugyanakkor nem csak magyar probléma. Tehát a jóléti állam Nyugat-Európában is bizonyos fokig túlvállalta magát, és rettenetesen kihúzta a gyufát, mert sokan már ott is a legfőbb ellenségnek az államot tartják. A legfőbb rablóvezérnek, aki ugye kihúzza a zsebemből a jövedelmet, amiért én megdolgoztam.

[01:09:54](#)

Heller Ágnes: Mikor gyerek voltam, volt egy dal lesz, ez még a régi-régi világ volt, ami úgy hangzott „a pénzügyminiszter elvitte a nachtkasztlimat”, mert az volt a pénzügyminiszter, aki lefoglalta az éjjeliszekrényemet. Úgyhogy ezt mindig így szoktuk az államot nézni. Európa és Amerika ebből a szempontból különbözik, mert Európában az államra mindig ellenségesen tekintettek. Azért, mert Európa úgy alakult ki, minden történész tudja, hogy a civil társadalomnak, az államnak a különbsége az állam mindig Európában erős volt. Most Amerikában az állam igen gyenge és a diktatúrát mindig a társadalom gyakorolja, sosem az állam. Teljesen más viszony van az állam és társadalom között, mint itt.

[01:10:34](#)

Ezek tradíciók, amelyeket vagy el kell fogadni, vagy meg kell szüntetni, vagy csökkenteni lehet, vagy növelni lehet. Teljesen mindegy, de tudni kell, hogy ez a tradíció. Hát emlékezzünk arra, hogy van egy Don Carlos című dráma a Schillertől, ahol Posa Marquis ugye egy forradalmár. Odamegy a zsarnokhoz, a zsarnok császárhoz és azt mondja a zsarnok császárnak: adja vissza

nekünk a gondolkodás szabadságát. Amikor az amerikai megnézi a színházban, halálra röhögi magát. Fogja a hasát.

[01:11:10](#)

A zsarnok azt mondja, ő adja nekünk vissza a gondolkodás szabadságát. De kicsit azért mégis ebben a dologban hányan írtak levelet Kádár Jánosnak, hogyha tudná, hogy milyen disznóság történne, biztos segítene rajta, ugye? És ma is ilyesmik történnek, csak ne higgyük azt, hogy olyan távol vagyunk ettől az államhoz fordulás gondolatától. Mert ugye most kérdezték meg tőlem a fiatalemberek a következőt.

[01:11:40](#)

Hogy szerintem mit kéne az egyetemnek csinálni ahhoz, hogy az egyetemi hallgatók aktívabban vegyenek részt a politikában. Miért kéne az egyetemnek ehhez valamit hozzájárulnia? Mindig nézni, hogy ott mit csinálnak, vagy valamikor egy vitán vagyok a televízióban, a *Záróra* című vitán volt egy fiatal leányzó, aki azt mondta nekem, hogy az állam adjon nekünk egy eszmerendszert. Hát gondolom, kérem, miért kellene nekünk az államtól eszmerendszer? Nincs nekünk elménk, hogy eszmerendszert adjunk magunknak?

[01:12:11](#)

Hát az, hogy voltam, várják, hogy most már ott hulljon le végre a manna. Hogy ott olyan legyen, hogy ők segítsenek nekünk politizálni. Ők adjanak nekünk ezt és azt meg eszmerendszert is. Mintha nem lennénk itt mi, ugye, akik itt ülünk és tudunk egymásnak eszmerendszereket adni. Tehát azt gondolom, nem főnről várom, de be van idegződve. Barátom, Bódi Laci elment Ausztráliába fiatalon. És ott Ausztráliában alapítottak egy Goethe társaságot. Megalapították a Goethe társaságát.

[01:12:41](#)

Megállapodtak a szabályzatban, ugye volt egy alapító oklevél, mindenki aláírta, és erre a Laci odafordul a barátaihoz, azt mondja, hogy kihez kell fordulni engedélyért? Na, most ránéztek, azt hitték, hogy idiótával van dolguk. Egy elmebeteggel. [...] az engedélye. Hát melyik szervhez kell fordulni, hogy engedélyezze? Mi most ezt itt aláírtuk. Hát ez most itt van, hát ezt nem is értették ezt a kérdést. Ez egy ez egy európai kérdés. Ha a szervnek ott az isteneknek engedélyezni kell, ha mi valamit egymásba megegyeztünk.

[01:13:18](#)

Na, most ez a mentalitás, ez egy rettenetes mentalitás, de ez a mentalitás az európai tradícióban gyökerezik. Azért mondom, nem csak magyar. Ez egy európai tradíció, azért mondtam a spanyol példát ugye, vagy a német-spanyol példát, hogy adja vissza nekünk a gondolkodás szabadságát. Franciaország is nagyon-nagyon centralizált állam volt, hogy mindent az állam engedélyez.

[01:13:41](#)

Németországban még ma is úgy van, kérem szépen, hogy az egyetemi tanterveket föl kell küldeni a miniszternek. A miniszter hagyja jóvá az egyetemi tantervet. Nem a diák mondja, beszélj meg a tanárral, mi lesz a tanterv, hanem a miniszter fog leüzenni(?) és el kell neki fogadni. Képtelenség. Én ott az amerikai egyetem megbeszélem a diákjaim, hogy mi legyen a tantervünk. Senki másra nem tartozik, mint ránk. Ugye ezek a dolgok, tradíciós különbséget jelölnek.

[01:14:07](#)

Itt egy tradíció különbség van. Szerintem mi túlságosan sokat várunk el az államtól. Megterheljük is az államot egy olyan felelősséggel, amit le is vehetnénk akár az államnak a válláról, ha a mi felelősségünknek ismernénk el. Ugyanakkor az is egy probléma, ha túlságosan gyenge az állam, mert ha túlságosan gyenge az állam, akkor a társadalomnak a többsége a kisebbséget úgy nyomhatja el, ahogy csak akarja. És ilyenkor az államnak bele kell avatkoznia. Tehát én nem azt mondom, hogy az egyik hagyomány jobb, mint a másik. Azt mondom, hogy különböző hagyományok.

[01:14:37](#)

Én a saját gyengéinket ismerem, a saját gyengéink az, hogy mindent az állambácsitól várom, paternalizmus, hogy az segítsen nekünk, az intézzon nekünk mindent el, ahhoz fordulunk, ugye miért nem csinál ilyesmit. Ahelyett, hogy a kezeinkbe vennénk a dolgokat. Ez a mi problémánk. Másoknak fájjon a fejük az ő problémájuk miatt, mert ezek más problémák.

[01:14:59](#)

Balog István: Tehát azt hiszem, hogy a túl erős állam, az valószínűleg végül is meggyengül, mert nem tudja hatékonyan ellátni a feladatát. Tehát lényegében az onnipotens állam impotenssé válik, mert mindent nem csinálhat ő felülről. De itt közben felötlött bennem egy másik kérdés is, ami ugyanakkor lehet, hogy ma már voltaképpen egy olyan kérdés, amit a történelem talán hadarta(?) tett.

[01:15:30](#)

Lehetséges, hogy azokban az országokban és voltaképpen függetlenül attól, hogy Európa vagy Amerika. Ott aktívabbak a polgárok, ahol valamikor volt egy győztes forradalom. Magyarországon igazándiból itt vagyunk most már szinte a tökéletes demokráciában, igazándiból nálunk sose volt ilyen. Nem igen tudom magamban eldönteni, hogy ez probléma-e, vagy nem probléma, vagy egyszerűen kinőttük a forradalmak korát és nincs értelme ezen siránkozni, mert hogyha valaki 40 éves koráig soha nem csúzlizott gyerekkorában, akkor már 40 éves fejjel ne kezdjen el csúzlizni.

[01:16:16](#)

Szóval van-e ennek valamiféle szerepe abban, hogy a mai Magyarországon az embereknél mindig föntről és állambácsitól várják, hogy a szájukba röptesse a sült galambot, hogy soha nem élhették meg azt sem ők, sem a szüleik, akiktől még mintákat kaphatnának, azt, hogy én igenis, én magam, mint mezei polgár, vagyok olyan legény, mint a miniszterelnök.

[01:16:46](#)

Heller Ágnes: Magyarország az egyetlen ország voltaképpen az 1940-50-es évek óta Európában, ahol effektíve volt egy forradalom. '56 forradalom volt és sehol másutt nem volt egy ilyen forradalom. Ugye ezt nem mondja, hogy itt nem volt, mert éppenséggel Magyarország volt, ahol volt egy forradalom és egy nagyon klasszikus forradalom volt valójában. Úgy, ahogy a nagykönyvben meg van írva. Szóval nem hiszem, hogy azt a forradalomnak a kimaradásával lehetne magyarázni. Különbön Franciaországban egyik forradalom érte a másikat és a legcentralizáltabb ország volt az országok között. Nem látom a közvetlen viszont.

[01:17:24](#)

Amerikában volt egy forradalom, ezen kívül nem volt több. Ugye az első amerikai forradalom és állandóan mozog az egész ország. Ugye ott állandóan mindenki politikai mozgásban van. Úgyhogy nem érzem azt, hogy itt egy közvetlen összefüggés lenne. Olyan, amikor előfordul, hogy kitör és akkor 5 percig nagy a mozgás, aztán elcsendesült. Ugye Európa csendes, újra csendes, ugye elmúltak a forradalmi és utána szabadságát nem bírtak(?), aludni mennek.

[01:17:53](#)

Ugye ez nem okvetlenül jelenti azt, hogy meg fog tartani. Mindegy, a forradalom után még mindig az a gond(?), hogy megteremtődnek a szabadság intézményei. Na, a forradalom az gyakran hoz felszabadulást. Nem minden forradalom, vannak forradalmak, amik nem hoznak felszabadulást. De forradalmak hozhatnak felszabadulást 5 percig, de akkor még mindig meg kell teremteni a szabadság intézményeit. És a kérdés az, hogy a szabadság intézményei meg tudnak-e teremteni, nem okvetlen függ attól, hogy történt-e egy forradalom, vagy nem történt.

[01:18:24](#)

De az utóbbi a szabadság intézményeinek a kollektív megteremtése és lélekkel való megtöltése, ugye ezen múlik, mint a lélekkel való megtöltése. Az embereknek ezt fontosnak kell tartani. Mindig az a kérdés, hogy az emberek hogy látják a saját világukat. Ha Amerikában megnéz egy utcaseprőt és megkérdezed, hogy mi Amerika és miért amerikai, azt mondja, hogy a szabadság és a korlátlan lehetőségek. Ezt fogja mondani, hiszi is. Még ha utcaseprő, akkor is hiszi, hogy szabadság és akkor át lehet, emberi jogok, ezt fogja neked mondani, mert hiszi. Mert ebben hisz. Na, most az ebben való hit, ahhoz hozzájárul az, hogy akkor aztán mindenbe beleavatkozik, órákat ül értekezleten, és fontos számára mindig, hogy a politikában mi történt. Nem okvetlen ki lesz az elnök, de ki lesz ott a helyi ember?

[01:19:10](#)

A munkahelyén az ember, állandóan vitatkozik, állandóan ott van, állandóan agilis, állandóan csinál valamit. Nem okvetlen szimpatikus, azok számunkra rendesen unalmasak, de neki az rettenetesen fontos. És ez azért van, mert nincs állambácsi vagy az állambácsi rettenetesen gyenge és igazán alig-alig avatkozik be ezekbe az ügyekbe. Mindent alulról csinálnak. Mondom, problematikus is ez. Aláhúzom ez nem Amerika, ez csak leírás. Ez is van és az is van, ez is nagyon problematikus lehet. Mondom, a többség nagyon elnyomhatja a kisebbséget.

[01:19:41](#)

Akkor, hogyha a társadalomnak annyira szabad keze van, hogy úgy mozog, ahogy éppenséggel akar. Nagyon ritkán fogják ebben megakadályozni. Nincs mód ebben voltaképpen megakadályozni. Tehát én azt mondom, hogy tulajdonképpen nem lehet általános ítéleteket mondani, és ez a történelemnek nem tudjuk sémákra felbontani, hanem itt vagyunk egy konkrét helyzetben. Ebben a konkrét helyzetben tényleg konkrétan az a helyzet, hogy ebben a pillanatban a társadalomban bizonyos passzivitás van, és ezt nem hiszem, hogy egyetlen vagy két, vagy három okra lehet visszavezetni.

[01:20:13](#)

Mert minden passzivitás aktivitás és egy komplex jelenség és fogalmunk nincs, hogy meddig fog tartani. Mert tudniillik itt is van egy hamis, hazug extrapoláció. Mindig extrapolálunk a jelen pillanatban arra, hogy mi van holnap. Én emlékszem arra, hogy 1956 október 20-án megjelent egy írás az akkori *Szabad nép*ben, amelyben azt mondta, itt az értelmiségiek beszélnek a Petőfi körben és az embereket ez egy legcsekélyebb mértékben nem érdekli.

[01:20:44](#)

És egészen október 23-a estéig ez tényleg mindenkit, az embereket ez nem érdekli. Ugye ez egy gyufaszál, egy másodpercre. Nem olyan forradalom, de a mozgás, érdeklődés, izgalom, valami. Mi történt 1968-ban Párizsban? A lányok meg akarták látogatni a fiúkat a diákszállásban. Nem engedték be őket. Ez a gyufaszál hozta létre a '68-at. Ugye sose tudjuk, hol a gyufaszál. Nem kell forradalom, de lehet egy aktivitás, tehát nem kell extrapolálni.

[01:21:15](#)

Ez az extrapolálás nem megyünk semmire, mert sose tudjuk ma, hogy mi lesz holnap. Tehát én ma ebben egyetértek, hogy most úgy nézem, van egy passzivitás, de nem vonnék le általános következtetést, hogy most már ez így is volt és így is lesz. És most ez jellemző a magyar fiatalokra, magyar értelmiségre, ezt nem tudhatjuk előre. Mondhatnám, holnap lehet, hogy egyetemen fognak gyűlni egyet, és akkor hirtelen politizálni kezdenek, ki tudja.

[01:21:45](#)

Balog István: Nem véletlenül említettem itt '56-ot, hát igazándiból persze arról van szó, hogy itt volt egy hatalmas forradalom, amelyik el, tehát voltak persze, többször is volt forradalom a magyar történelemben, soha nem győzött. És amikor végül is győztek, akkor nem érezhették azt, hogy ezt mi közösen vívtuk ki, hanem kicsit olyan volt, mint hogyha az ölükbe hullott volna

[01:22:10](#)

Heller Ágnes: Melyik forradalom győzött?

[01:22:14](#)

Balog István: Hát én szerintem egyik sem.

[01:22:17](#)

Heller Ágnes: Hát erről van szó. Azért mondom, hogy '56 nem kivétel.

[01:22:22](#)

Balog István: Voltaképpen utólag jött létre most, '89 után. Kvázi egy olyan helyzet mintha lett volna.

[01:22:27](#)

Heller Ágnes: De hát a francia forradalom se győzött. Egyik se.

[01:22:34](#)

Balog István: Igen, szóval ez már valószínűleg egy utólagos mitológia és legendáriumnak a terméke, hogy amikor végül lejátszódtak a csaták és a pro-kontra és rekontra rendszerváltások, és bosszúk, és végül megállapodott valami, akkor lehet egy nemzeti kollektív emlékezetet konstruálni, és akkor lehet megünnepelni ezeket a dolgokat. Na, de szóval, hogy nekem éppen az a problémám, hogy én annak idején emlékszem, '89 előtt nagyon szerettem '56-ot. Én magam is azon veszem észre magamat, hogy ebből is valahogy kezdek kinőni? Vagy elhidegülni? Vagy ez egy természetes dolog? Én magam is zavarban vagyok.

[01:23:24](#)

Heller Ágnes: Hát mindenből a komédiát csinálnak az a baj. De ez különben nagyon fontos dolog, ebben különböznek az egyházi ünnepek az állami ünnepektől. Tudniillik az egyházi ünnepeknek megvan az a sajátja, hogy akár egy mitológia, akár egy történelmi esemény körül építenek, kialakítják maguknak a szent ceremóniákat. És minden évben ugyanazon a napon ezeket a ceremóniákat ismétljük, ezért a ceremóniák maguk adják meg azt a közeget, amelyben a visszatérő emlékezés működni tud. Gyakorlatilag működni tud.

[01:23:54](#)

Na, most ezt akarták a nemzeti ünnepek után, hogy a 19. században kezdték a nemzeti állami ünnepeket kialakítani, addig ilyesmi nem volt, és akkor megpróbálták utánozni a vallási ünnepeket, de nem tudták. Soha, senki se tudja. Ceremóniákat kialakítanak, de nem tudják azokat, ez nem egy mitologikus, egy történelmi ceremónia, és itt nem vallási szövegek ismételnék, hanem ünnepi beszédek mondanak.

[01:24:20](#)

Minden ünnepi beszéd halálos unalommal változik egy idő múlva, és az embereknek mindig kijön a könnyükön. Ez különben természetesen így van '56-ban, most még különösen így van, mert most ki is sajátítják olyanok, akiknek semmi közük nem volt hozzá. De hát kisajátították már március 15-ét is. Ne haragudjon, de azt is kisajátították. És hát [...] Juliette-t(?) most már tűzijátékkal ünnepeljük hála istennek és nem szent beszédek, az is tud már elmondani kétszáz éves történelmet.

[01:24:51](#)

A kisajátítások, hazugságoknak a kétszáz éves történetét. Ugye most már ez nincs így, mert elég régen történt. Majd ha kétszáz éve lesz '56-nak, akkor az is elszelídül, majd tűzijátékká és maszkabállá vagy valamivé, ami egy kicsi formát tud neki. Nemzeti ünnepek nem tudták betölteni az egyházi ünnepek szerepét, pedig erre találták ki őket, hogy ugyanaz meglegyen a nemzetnek, mint megvan a vallásnak. Nem tudták megcsinálni, és ez mindenütt így van. Ez minden nemzeti ünnep.

[01:25:26](#)

Balog István: Lehet azért, azt hiszem, egy másik oka is annak, hogy '56 elévült. Az eredetileg egy szocialista forradalom volt. 1989 pedig, még ha kvázi forradalom is, és még ha csak utólag úgy tűnik, mintha győzött volna, de akkor nem egy szocialista forradalom győzött. Tehát ez egy nagyon furcsa dolog. Éppen az a rendszer bukott meg persze, amelyet '56 is meg akart dönteni. Végül is ők egy igazi emberarcú szocializmust akartak.

[01:26:00](#)

Heller Ágnes: Meg közel vagyunk, tudja közel vagyunk. Ahogy most a francia forradalomban nem az akasztófa vagy nem a guillotine marad meg, hanem a Bastille lerombolása. 100 év múlva '56 a Sztálin szobor lerombolása lesz. Az szimbolikus aktussá fog egyszerűsödni. És akkor a szimbolikus aktusnak pont olyan szerepe lesz, mint a Bastille lerombolásának. Megmarad a szimbolikus aktus. Eltűnik a köret(?) mögüle. Ugye, hát a francia forradalmat sem azért ünnepeljük, mert le guillotineozták az embereket, hanem a Bastille lerombolása miatt.

[01:26:31](#)

És hát az '56-ból is az marad. Nem a konkrét tartalom lesz igazán izgalmas, hanem a szimbolikus aktus, ami világtörténelmi aktus volt. Ugye lényegében egy totális rendszer megdöntésének az első szimbolikus gesztusa. A nagy dolog mindig a szimbolikus cselekedet. És ez a vallási mozzanat, ha megvan, ugye a szimbolikus gesztus az, ami megmarad. Többi nem marad meg.

[01:26:57](#)

Balog István: Egyébként Franciaország azért jó példa ebből a szempontból, mert Franciaországban rengeteg forradalom és ellenforradalom volt, és még a 20. században is voltaképpen az ancien régime visszavágott, mert hát az egész Pétain-féle Vichy rezsim voltaképpen azt mutatja, hogy a vörös és a fekete közti harc az a 20. századra is prolongálódhat, és aztán amikor a maquisárok pedig ugye vérengzéseket rendeztek. Ehhez még voltaképpen, ugye de Gaulle neve is elhangzott.

[01:27:33](#)

Ez nemzedékeken keresztül még ma is érezteti a hatását. Tehát emlékszem, valaki megfigyelte, hogy az Ötödik Köztársaságban fordult elő először az, hogy más volt az elnök, és más volt a miniszterelnök. Tehát, hogy nem keletkezett rendszerváltás attól, hogy kormányváltás történt. Tehát ekkor sikerült először, 200 év múlva. Ekkor lehetett elmondani azt, hogy valóban, a francia demokrácia abban az értelemben stabilizálódott, hogy hát attól polgári demokrácia egy ilyen rendszer, hogy nem kell rendszerváltás ahhoz, hogy a kormányt le lehessen váltani. A rendszer éppen azáltal működik.

[01:28:22](#)

Tehát a francia példa is azt mutatja, hogy ha ott is 200 év kellett, akkor ez még Magyarországon is, azt hiszem, hogy nagyon sokáig meg fog maradni. De szóval azt láthatjuk például, hogy mind a mai napig rengeteg elintézetlen számla van. Még ma is majd Magyarországon. Tehát nem csak Franciaországban, Magyarországon is. Rengeteg olyan a múltbeli esemény, élmény az emberek lelkében, ugye van egy mondás, hogy múlt az, ami nem múlik el. Magyarországon még ma is rengeteg olyan rendszerváltás pro és kontra történt.

[01:29:06](#)

Heller Ágnes: Mit akar az elrendezetlen számláktól? A történelem, és még ha kis t betűvel is írjuk, mindig elrendezetlen számlákról szól. Hát a demokrácia egy másik keretet ad a történelem menetének. Azt a keretet, mint ahogy azt mondta, az előbb, ahol nem kell erőszakkal megdönteni a rendszert, mert a rendszeren belül változhat a politika.

[01:29:33](#)

De az elintézetlen számlák ettől nem szűnnek meg. A konfliktusok ettől léteznek, a politika még mindig tele lesz csupa mocsokkal és még mindig felelősségvállalással jár és bátorsággal a politikai porondon valamit csinálni. Hogy ezen a demokrácia nem fog változtatni, csak más kereteket fog adni neki és ad neki. Szerintem Magyarországon a rendszerváltozás [...] legnagyobb bajban és azért sírnak és jajognak(?) most az emberek, mert idealizálták a demokráciát. Mert volt egy [...] tejjel, mézzel folyó Kánaán és minden gyönyörű lesz. Nem vették tudomásul, amit Churchill mondott, hogy a demokrácia a legrosszabb politikai forma, csak jobbat ennél nem találtak ki. És ez a paradoxon egy igaz paradoxon, és valóban így is van. És tessék ezt tudomásul venni.

[01:30:28](#)

És ha nem veszi az ember tudomásul, abból nagyon nagy baj van, mert akkor előbb-utóbb elkezd megint jajongani és áhítozni a totális rendszerek iránt. Mert azért ne higgyék el, hogy a történelemnek vége van, a történelemnek nincsen soha vége. És annyit jelent, hogy azért, mert ebben a pillanatban demokrácia és szabad piaci rendszer az, amelyik szárnyra kelt és a világnak a nagy részén mondjuk, ha nem is vert még gyökeret, de legalább elismerik.

[01:31:04](#)

Az nem jelenti azt, hogy ez örökké így fog maradni. Mert a történelemben olyasmi ugye nincs, hogy örök és tele vagyunk véletlen eseményekkel. És ahogy a Gorbacsov odatelefonált a Jaruzelskinek és ettől összeomlottak a rendszereink, úgy más telefonok is elhangozhatnak, az emberek hangulata megváltozik. Ne tessék elfelejteni, ami most Ausztriában és Svájcban történt, mert ez egy nagyon ijesztő, és nem csak ilyen szempontból figyelmeztető jel is.

[01:31:32](#)

A figyelmeztető jel, hogy attól, hogy az emberek 10 percig leszoktak a totális rendszerekről, még visszaszokhatnak rájuk. És hogy a modern liberális demokráciának a fennmaradása nem természetes, hanem minden nap meg kell érte küzdeni. Mert ez nem egy természetes politikai forma. Mert nincs természetes politikai forma a modernitásban egyáltalán. Természetes politikai forma csak a pre-modernségben volt, ott volt az örökletes monarchia, az természetes volt. A fiú örökölt az apjától, Henrik Henrik fia, Hamlet Hamlet fia.

[01:32:03](#)

Ha nem is történt, nagy baj volt. Ez természetes. A modern világban nincs természetes politikai forma. És ezek konstitúciók vannak, amiket mi konstituálunk, mint ahogy az alkotmányokat nincs, de minden politikai forma, a liberális demokrácia formája minden nap meg kell küzdeni. Ezt ne tekintsük annak, hogy ez így volt, és így marad, most már aztán zsebre tegyük a kezünket és minden tökéletesen rendben van, vagy nincs rendben, vagy akárhogy is. Ezek mindig változó, mindig forrongó dolgok.

[01:32:33](#)

Az emberek mindig mondhatnak nemet mindenre. A demokrácia azon áll, hogy mindenki mondhat nemet mindenre. Attól, hogy nem küldik a börtönbe, mert nemet mond, mindenre mondhatunk nemet, de a demokráciára is mondhatunk nemet természetesen, miért nem? És hát több országban egyszerre mondanak nemet, akkor aztán oda nézünk. És nem azt mondom, hogy Hitler vagy Sztálin fog visszajönni, mert ezek már lejátszott kártyák, de az emberi fantázia kimeríthetetlen, főleg a modernségben. Nagyon sok, számunkra még elgondolhatatlan formája lehet a totális rendszereknek, amelyeket még a jövőben ki fognak találni.

[01:33:02](#)

Úgyhogy azt hiszem, hogy nem jó itt nyugalomba menni és nem jó elfeledkezni arról, hogy van, amit az ember nem is forradalomban, de mégis kiharcolt magának, mert ugye azért szenvedni annak a jelenlétét ebben az értelemben, hogy az védelemre szorul és változtatásra szorul és akciókra vagy cselekvésre szorul.

[01:33:33](#)

Ugye ez nem magától értetődik. Még egyszer hangsúlyozom, a modernségben az égvilágon semmi természetes nincsen, tehát történelemnek nincs vége. Történelem szépen megy tovább, és a véletlenekben nagyon sok szerepe van, és szerepe van annak, hogy mit csinálunk. El lehet valamit rontani. Mindig el lehet valamit rontani.

[01:33:55](#)

Balog István: Igen, ezzel teljesen egyetértek. Annak idején Ralf Dahrendorf, amikor egy nagyon mérges filippikát írt Fukuyamának, ugye a híres [...] cikkére, akkor azt írta, hogy kérem, hogyha a liberális demokrácia és a piacgazdaság rendszer lenne és a történelem végét jelentené, ugyanúgy harcolni kellene ellene, mint a totalitarizmus ellen. Tehát amit Fukuyama mond, mondja Dahrendorf, az voltaképpen ugyanúgy a nyílt társadalommal szembeni beszéd, mint ahogy Platón, Marx vagy másoknak a művei, mert nem csak a politika, nem csak a demokrácia tökéletlen. Nem csak a demokráciára lehetne mondani azt, hogy a legkisebb rossz. És éppen ez benne a jó, hogy akkor én magam jobbra tehetem. Hát, hogy ha tökéletes lenne, akkor mi szükség van én rám?

[01:34:55](#)

Heller Ágnes: Nem, hát nem egyszerűen azt mondtam, hogy a demokrácia rossz, az igaz, hanem még hozzáteszem azt, hogy nem hiszem, hogy a demokrácia rossz, hanem a demokrácia, az az a politikai intézménye a modernitásnak, a működését és reprodukcióját leginkább lehetővé [...] [megszakad a felvétel]

[01:35:15](#)

[újraindul a felvétel] [...] Hát akkor tessék, ez egy nagyon jól, passzoljunk át, jó. Ez egy kapitális ötlet volt.

[01:35:30](#)

Kérdező 1: [...] ha ma nincs kultúrája a politikusoknak, én úgy gondolom, hogy engem [...] hogy a szomszéd néninek köszönni kell, meg nem lát [...] megtanítani arra, hogy kell viselkedni [...]

[01:35:46](#)

Heller Ágnes: Azt hogy hogy kell viselkedni, egy nagyon érdekes kérdés, hogy kell viselkedni. Problémáink vannak a formákkal. Ugye nagyon formátlan a civilizáció. És ez nem lesz olyan politikusnak a kérdése, a civilizáció formátlanná válik, ugye hagyományos világban a formák át vannak öröklődve.

[01:36:02](#)

Pontosan tudja az ember, hogy hogy terítse meg az asztalt, hogy köszön és egyebek. Most lényegében '68-tól kezdve egy decivilizációs folyamaton mentünk keresztül. Ez nem egyszerű Kelet-Európa, ez nem egyszerűen politika, eceterá, hanem egyszerűen az emberek is tudták, hogy meg kell tanulni, hol fognak kést és villát, elfelejtették. És már a gyerekeknek aztán nyugodtan nyúlj a kezeddél a tálba. Mert ez a decivilizációs folyamaton ment keresztül. Egész Európa, különben, egész Európa.

[01:36:31](#)

Én, amikor a rákosi korszakban, ahol nyomorult szegények voltunk, ott is rongyokból egy kivágott bársony ruhát varrattam magamnak össze a színházba. Egy estélyi ruhát. Most meg az ember, hogy megy ki, kit érdekel, hogy hogy van? Tehát a formákra nem adunk semmit. Mert ez a decivilizációs folyamat keresztülment rajtunk, és lényegében az, hogy nem fontosak a formák. Úgy érezzük, hogy hazugság formákat követni. Hogy nem őszinte. A normák nem az őszinteségről szóltak, a formák egy puffer területet hoznak létre köztünk és embertársaink közé.

[01:37:08](#)

Ugye, hogy mi itt egymással úgy viselkedjünk, hogy a másik nagy sérelmet ne okozzunk, mert a másik megértse a gesztusainkat. Tudja, hogy mit várhat el tőlünk, és ezeket a gesztusokat nem kapja meg, akkor azt értelmezni is tudja, hogy miért. Tehát, hogy most nekünk nem jókedvűktől, rosszkedvűktől függően, hogy köszönünk-e valakinek az utcán, vagy hogy, hanem mindenkinek köszönünk és olyan mértékben, ahogy elvárják, hogy köszönjünk, ha valakinek nem köszönünk, azt tudja, hogy nagyon haragszunk rá és elkövetett valamit.

[01:37:36](#)

Ugye tehát ezeknek a civilizációs formáknak a lebontása van, volt és mondom, nem csak Magyarországon. Nagyon kérdéses, hogy hogy lehet fölépíteni ezeket, hogy föl lehet-e építeni. Ez különben, amit polgári kultúrának kellene nevezni, nem a szónak abban az értelmében, hogy mit szeretünk a színházba megnézni, hanem mindennapi élet kultúrájának a szintjén. Hogy hogyan lehet ezeket a formákat felépíteni. Most hát nagyon én nem tudok erre tanácsot adni, mert ugye azt kérte tőlem, hogy mondjam ezt, hogy hogy lehetne ezt megcsinálni.

[01:38:06](#)

Fogalmam sincs, hogy hogy lehetne ezt csinálni, csak azt tudom, hogy itt egy probléma adódik. Egy probléma adódik a formák elvesztésével kapcsolatban, amit én is problémának érzek. Csak nem tudom, hogy hogy lehetne ezen segíteni. Ez mindenütt szétmegy. Nem tudom.

[01:38:28](#)

Kérdező 2: Bizonyos kormányokra azért szükség van ahhoz, hogy a [...] Azért a párbeszéd általában [...] Ha itt nem is jön létre, de azért a legtöbb helyen létrejött. Tehát a magyar politikában akár nem jön létre párbeszéd, azért is létrejön a párbeszéd valamilyen szinten. De mondjuk akár nyugaton, nem mondom. Nem azt mondom, hogy most Ausztriában, de van, ahol létrejött a párbeszéd. Valamilyen formák megmaradnak azért. Akkor miért van az, hogy [...] itt köztünk [...]

[01:38:56](#)

Heller Ágnes: De túloztam, nem azt mondtam, hogy mindenféle formát levetköztünk, hanem azt mondtam, hogy voltaképpen a civilizált, megformált életből nagyon sok forma kihagy. Sok formát magunk mögött hagytunk, deformáltuk magunkat. Most természetesen nem folyik egy, magának igaza van, egy dialógus sem folyik bizonyos formák nélkül, de ebben a dialógusban is nagyon sokszor megsértik a formákat.

[01:39:23](#)

Ugye nézze meg, hogy mennyi szó esik arról, milyen gorombák az emberek a parlamentben. Hogy miket vágnak egymás fejéhez. Hogy nem tudják azt mondani, hogy elnézést. Nagyon sokszor olyan területen, mint a parlament is hihetetlen formátlan, formák betartása nélkül folynak a viták. Nem civilizált körülmények között. Tehát még itt is azt mondom, hogy sokkal civilizáltabban kellene a diskurzus. Nem mondom, hogy a diskurzus lehetetlenné válik, hanem azt mondom, hogy könnyebben gördül és emberibben folyik egy diskurzus, ha bizonyos formákat megtartanak.

[01:40:00](#)

És mindenütt, az életnek minden szintjén. Én tudom, hogy ezek a formák kényszerítőek is. És szenvedést is okoznak. Ha az embernek ezekhez a formákhoz kell alkalmazkodni magát minden területen, és ezért nem tudtam erre a kérdésre igazán válaszolni. De maga a kérdésre, a diskurzusnál valami forma létrejön, persze, de ez is lehet olyan durva, hogy a formák vagy jobb lenne, hogy ha több puffer lenne az embereknek egymással való érintkezésbe beleépülve.

[01:40:31](#)

Kérdező 2: Másik: volt szó arról, hogy ez a 4% értelmiség, aki [...] önálló véleménynyilvánításra képes és [...] a saját maga eszmerendszerét felépíti önmaga. Ez a 4% értelmiség viszont nem nagyon hallat magáról. Tehát, hogy nincs olyan médium a birtokukban, amivel tudnának hallatni magukról, vagy csak egyszerűen szimplán a gyávaság az, ami közbelép, és ami megtagadja tőlük azt, hogy bármit is szóljanak ahhoz a maradék 96%-hoz. Tehát nem tud olyan helyzetbe kerülni, hogy élő diskurzust folytassanak a [...] politikával.

[01:41:14](#)

Heller Ágnes: Hát körülbelül a 4% az csak egy ilyen snapsz figura volt természetesen és gondolom, hogy a létező értelmiség azért megszólal. Azért hallatja a hangját, azért megszólal, és nem koncentrálnak egy lapra, nincsen az értelmiségnek egy lapja. De azért különböző lapokban azért nyilvánvalóan tudja hallatni a hangját, és azért sincs kizárva a médiából sem.

[01:41:40](#)

Nem az a kérdés, hogy hol beszél az ember, az csak szélső esetekben. Bizonyos helyeken nem beszél az ember, nagyon sok helyen beszél, mindig az a kérdés, hogy mit mond. Nem attól lesz az ember ennek a mondjuk lelkiismeretesen és meggyőződésének megfelelően politizálva vagy diskuráló értelmiség tagjai bizonyos fórumokban jelenik meg, hanem mindig attól, hogy hogyan beszél és mit mond. Különben természetesen mondhat valamit, amit nagyon tévesnek talállok. Nem attól szimpatizálok valakivel, hogy egyetértek a véleményével.

[01:42:24](#)

Kérdező 3: Most megjelent a pénteki *Élet és irodalomban* Tar Sándor és Kenedi János levélváltása, amit nem tudom, hogy olvastatok-e vagy olvastak-e, biztos sokan. Számomra nagyon megrendítő volt, tehát arról van szó, hogy egy kiváló író Tar Sándor egy Debrecenben élő munkáskörnyezetből, egyik legjobb magyar író, besúgó volt és ezt megvallja egy tragikus, szívszorító, szorongató levélben, amit Kenedi Jánosnak írt, mert Kenedi János, aki annak idején a szociográfiáit közölte a '40-es évek végétől, különböző [...] folyóiratokban [...] és a Kenedi egy gyönyörű válaszban, legalábbis én számomra is megrendítő, katartikus hatású válaszban jelentkezik szintén, emellett a levél mellett.

[01:43:36](#)

Kérdező 3: És én itt úgy gondolom, hogy ezt a fajta magatartást, amit egyik vagy a másik tanúsít ebben az irtózatosan nehéz kérdésben, és a magyar értelmiség előző rendszerbeni nyomorúságára a legnagyobb erővel utal ez a kétfajta magatartás. Amellett, hogy katartikus, [...] nem tudom, hogy erről [...]

[01:44:04](#)

Heller Ágnes: Én is olvastam, azért nehéz erről beszélni komplikáltan, mert én másképp olvasom ezt a két levelet. Ezért nagyon nehéz erről beszélni és nagyon környezetről más. Szóval nekem nincs olyan pozitív véleményem erről a két levélről, mint amilyen neked szemmel láthatóan van, és ezt nagyon nehéz lenne most megbeszélni. Rövidesen azt elmondom, az első levelet, a Tar levelét kicsit egy Dosztojevszkij hős levelének tartom.

[01:44:34](#)

Aki, mint a Marmelodov azt mondja, a lányomat kurvává tettem, de én szenvedtem többet tőle, ugye? Én egy nyomorult aljas fráter vagyok, mert kurvává tettem a lányomat, de engem ez alkoholistává tett. Pontosan ezt mondja a Marmelodov Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényében. Nagyon hasonlított nekem ehhez a levél. Sajnálom.

[01:44:55](#)

Hogy lényegében arról szól, hogy besúgtam a legjobb barátomat és ezzel én lettem szerencsétlen, ezért nem tudtam írni. Ezért lettem alkoholista, ezért annyit szenvedtem, mint senki más. Nem tudja azt mondani, hogy bocsánatot kérek, de van egy rossz érzésem ezzel kapcsolatban. Igen rossz érzésem. 10 éve lett volna arra, hogy ez bevallja, előbb leplezték le és akkor vallotta be. 10 éve lehetett volna, ha akarta volna ezt a levelet megírni, nincs nekem ezzel kapcsolatban semmi jó érzésem, és nem érzem a katarzist.

[01:45:26](#)

Semmi jó érzés, nem érzem a katarzist. Azt érzem, annyi(?) ember tudja, hogy most rájöttek és akkor ezt a levelet megírom. Nem érzem a katarzist. Te érzed, én nem. Én azt mondom, mást érzünk, mást olvasunk. Kenedi levelét sem érzem olyan szépnek. Különben az első bekezdés a Tar levelében, hogy azt mondja, drága volt barátom, ha szabad volt barátom, ha szabad még ennek szólítani.

[01:45:57](#)

Tehát azt mondja, hogy volt barátom. Most már nem lehetek az, csak összecsapom a kezemet, azt mondtam uram isten. Én besúgtam azt az embert, akit neki a barátom volt. Hát én akkor ott neki a barátja voltam? Én most leírom azt, hogy én barátja voltam valakinek, akinek a bizalmával úgy éltem vissza, mint senki más. Micsoda értelmezés ez a barátságnak? Ha azt

mondom, hogy szerettelek, az más. Szeretni mindenkit lehet. Szeretni az anyagiilkost, apagiilkost, mindenkit lehet, de hát barátja vagyok valakinek, akit egész idő alatt besúgok?

[01:46:33](#)

Hát én valahogy úgy érzem, hogy kifordul az etikai világ, az erkölcsi világ a tartóoszlopaiból, ha én ezt elfogadom. Nem fogadom el. Ami pedig a választ illeti. A válaszban vannak szép dolgok, mert hiszen még mentegezni akarja Tart. A régi baráttal barátsághoz fordul, jószívű ember mentegezni akarja tartani a Tart. De ott is túl sok a manipulatív elem. Mintha az egész személyes katarzis arra lenne felhasználva, hogy fricskát adjon az ügynöktörvénynek meg annak, hogy a III/III, III/II, III/A, III/0, melyiknek az irataihoz lehet hozzáférni és hány ügynök volt még rajta kívül, akit mind nem lepleztek.

[01:47:18](#)

És ezen kívül van egy mondata, amiben relativizálja a bűnöst és az áldozatot, és azt mondja, hogy mind a ketten a rendszer áldozatai voltunk, a rendszer az a hibás és rendszer tönkretett téged és tönkretett engem is. És a Kenedi egy hős volt, amennyiben ebben a világban hősök voltak. Egy önálló és egy nagyon rendes ember. Tehát én nagyon-nagyon melegen érzek a Kenedi iránt. De senkinek nincs joga leírni, hogy a tettes és az áldozat egyformán áldozata a rendszernek.

[01:47:45](#)

Mert az történelmi materializmus. És akkor nincs szabad akaratunk. És én tiltakozom a történelmi materializmus miatt. Nem vagyunk determinálva arra, hogy besúgók legyünk. Tiltakozom. És nem hiszem, hogy egyformán bűnös a besúgó és a besúgott, mert mind a kettő ugyanabban a rendszerben élt. Ez ellen tiltakozik a lelkiismeretem. És én tudom, hogy sokan úgy érznek, mint te, és én nem kritizálom mások érzéseit, csak azt mondom, hogy én hogy érzek. Ezt én így érzem.

[01:48:17](#)

Balog István: Igen, valóban ma is rendkívül gyakori az olyan érvelés, nagyon sok könyvcím is van, amiben benne van az, hogy kényszerpályán van a magyar társadalom, azért kell belépünk az Európai Unióba. Mert kényszerpályán voltunk. Azért voltunk benne a varsói szerződésben, mert kényszerpályán voltunk. Azért kötöttük meg a kiegyezést, mert kényszerpályán voltunk. A Horthy azért küldte el a katonákat Szovjetunióba, azért volt a holokauszt, mert nagyon kicsi volt a mozgástér.

[01:48:47](#)

Nem volt alternatíva, nem voltak döntési helyzetben nem volt kompetencia. Ez állandóan, szinte rituális imamalom szerűen, már majdnem hogy el lehetne nevezni kényszerpálya diskurzusnak. Tehát vannak bizonyos ismétlődő fordulatok. Ez egy félelmetes szerintem

voltaképpen szintén ennek a hamis realista politikai szocializációnak betudható ilyen ideológiai téma. Én nekem is, csak csatlakozni tudok ahhoz, hogy ez feláll a hátamon a szőr.

[01:49:23](#)

Heller Ágnes: És ez csupa Pontius Pilatus. Hát én ezt nem tartom egy hősnek.

[01:49:30](#)

Kérdező 3: Nem is, pillanatig sem [...] szép eredmény [...] hogy emberileg akkor hogyan [...]

[01:49:40](#)

Heller Ágnes: Hát először is emberi feldolgozásra, azt mondom 10 évvel korábban. Nem kell megvárni, míg lelepleznek, hogy besúgó volt, hogy megmondjam a volt legjobb barátomnak, akit becsuktam, hogy az voltam. Kezdem ezzel. Másodszor pedig szeretném, ha a privát levelek privát levelek lennének és nem publikusak. Nem tartozik a nyilvánosság elé, ha valaki a legjobb barátját beárulta, és az annak egy levelet ír és az erre a levélre válaszol. Ez nem nekünk szóló lecke. Ez is érzékenyen érintett engem, hogy ezt egyáltalán nyilvánosságra hozták, mint egy tanmesét.

[01:50:28](#)

Sok problémám van, na. És én valahogy egy ilyen az egész dolog. Én tudom, hogy a barátaim legtöbbje úgy reagált rá, mint te. És én elolvastam és azt mondtam, nem, nem, nem. Ezt nem. Tudod mit, ez Júdás csókja volt természetesen, amit csinált és Júdás felakasztotta magát és nem írt levelet arról, hogy most már túl öreg vagyok ahhoz, hogy öngyilkos legyek, mert ez is benne van a levélben.

[01:51:03](#)

Nem mondom senkinek, hogy legyen öngyilkos. Isten őrizzen. Csak mondom, ezt a mondatot, hogy túl öreg vagyok ahhoz, hogy öngyilkos legyek, ezt a mondatot voltaképpen kihagytam volna. Tényleg, ez komoly, ezt nagyon komolyan mondom.

[01:51:26](#)

Balog István: Egy kicsit így egy ilyen kritika, önkritika szeánsz jellege van a dolognak, nem?

[01:51:37](#)

Heller Ágnes: A kényszerpálya, amit jól mondtál, az a kényszerpálya. Az az örökös kényszerpálya. Nincs szabad akaratunk, mindig valami más determinál bennünket. Sose vagyunk hibásak. Ezt ténylegesen valaminek érzem, ami különben ma is így van, mert hiszen kényszerpálya nem csak a besúgásnál lehet, kényszerpályán akkor is lehetek, hogy sikkasszak,

hogy milliókat vágjak zsebre, az is kényszerpálya lehet. Mert, hogy a maffiától elfogadjak 3 milliót, az is kényszerpálya, minden kényszerpálya, így van. Minden.

[01:52:16](#)

Sose vagyunk döntési helyzetben. Szóval ezzel nem a te érzéseidet akarom itten bántani, mert én tudom, nagyon sok barátnak ez az érzése. És mindenkinek megvan a saját érzése egy dologgal kapcsolatban. Csak miután kérdezted, tehát elmondtam, mi az én érzésem.

[01:52:41](#)

Kérdező 3: Sokan nem azért érezték ilyen oka [...] hogy végre valaki megtette. Igaz, hogy 10 év eltelt, de valaki előállt és nyíltan vállalta.

[01:52:59](#)

Heller Ágnes: De hát nézd. Valószínűleg azért érezték az emberek... Az embereknek ez fáj elsősorban, és azt hiszem az Áginak is inkább fáj, mert ismerték a Tart és döbbenettel töltötte el őket, hogy besúgó volt. És egy olyan időben tudott a legjobb barátja, nem akárkire, mert rám is sügtak be, az intézetbe odajött hozzám nyikhaj és besúgott, kit érdekel. De a legjobb barátom, akinek abszolút bizalma volt benne és egy olyan világban. A kis nyikhaj besúgók besúgtak valakit és odatettek neki egy cédulát és ráírták, hogy vigyázz rám, mert én most ezt jelentem, nyikhaj. És hogy más nyikhajok, ha őket beszervezte az ÁVO és aláírták, akkor ő valami látszatindokkal összevesztek a másikkal, hogy ne kelljen többet találkozni. Lehetett.

[01:53:50](#)

Bizony. Sokat csinálták. Nem kellett nagy hősiesség hozzá. Nem kellett. De ezért fájdalmas sok embernek, mert bíztak ebben az emberben és az ő bizalmuk is megrendült a világban, akik olvasták, hogy ez volt a helyzet.

[01:54:28](#)

Kérdező 4: [...] a versek kapcsán egy határozati [...] beszélünk. Az Jugoszláviában [...] most már sok évre visszatekinthető [...] Ön mire alapozza azt a feltételezést, hogy egy kifejezett [...] beszélünk és hogy ilyen aktivistán(?) áll hozzá a térség rendezéséhez, illetve [...]

[01:54:52](#)

Heller Ágnes: Én ezt a véleményemet a szerb barátaimnak a véleményére alapozom. Éppen mondtam az Ivan Vojvodáról(?), aki az egyik pártnak ott vezető embere, vele találkoztam éppen egy héttel ezelőtt. Meg a [...] is, az egyéb szerbiai barátaimnak a beszámolójáról tudom, személyes beszámolójáról, akik most mind biztosak abban, most annyira összefogott most, ami eddig nem volt meg, az ellenzék, hogy most garantáltan elsöprik a Milošević-et. A másik

kérdés, hogy a következő horvát választásokba bejön a demokratikus ellenzék, az világos már a közvéleménykutatásokból is.

[01:55:27](#)

De ahhoz nem kell nekem személyes barát, ezt a kettőt összeteszem, akkor azt mondom, hogy hála istennek, most egy lépést tettünk előre a világnak egy olyan részén, amely ilyen csúnya volt hosszú időn keresztül. A happy end sosem az nyitja(?), az megint csak olyan, mint a nászéjszaka. Utána megjön egy házasság, persze, ez csak relatív.

[01:55:50](#)

Kérdező 5: És nem lehet, hogy ez egy október 20-a? Tehát én gondolom te is arra gondoltál, hogy ahhoz képest, amit ő mondott, hogy október 20-án arról volt szó, hogy ez még fennmarad sokáig. És aztán nem változik semmi, és október 23-án este(?) mi történt. Ahhoz képest ez egy kicsit túl nagy bizalomnak tűnik most öntől.

[01:56:15](#)

Heller Ágnes: Ebben magának igaza van, mert azért lehetséges, mert a történelem, mint minden kontingens, véletlenszerű. Lehet, hogy ez mégsem következik be. Én ezt nem mondom, én csak azt mondom, ebben a pillanatban szerbiai barátaim, akik az ellenzéknek a tagja, hogy ők biztosra veszik ezt. Most természetesen ők is tévedhetnek. Ez természetesen nincs lejátszva, csak azt gondolom, hogy ami már múltban van. Magának teljesen igaza van, ez sincs lejátszva. Tehát mindig valami közbe valami véletlen, amelyik ezt a happy endet megfogja. Horvátországban nem fog bejönni, mert ott tényleg bejön az ellenzék, a következő választáson. Szerbiában még mindig jöhet valami közben, magának teljesen igaza van, azt nem lehet 100%-ra tudni, én csak azt mondtam, amit nekem mondtak itt. Ez csak információk alapján beszéltem. Egyéb?

[01:57:27](#)

Kérdező 5: Igen, van még egy másik, ami nekem érdekes volt, éppen ebben a koszovói akcióval kapcsolatban, a magyar értelmiség. Hogy én nem tudom, én azt látom, hogy ebben a 10 évben talán ez volt az egyik olyan pont, amikor az értelmiség megnyilvánult és ahol ütköztek egymással vélemények és eljutott a társadalom másik kilencven akárhány százalékához. És itt nem lehet-e az, hogy ezek a pontok hiányoznak a magyar közéletből, ahol ez a kilencven valahány százalékhoz eljutnak az értelmiségnek a véleménye és ütközne [...]

[01:58:12](#)

Heller Ágnes: Gondolja, hogy ez eljutott?

[01:58:15](#)

Kérdező 5: Nagyobb százalékhöz jutott el. Tehát több emberhez jutottak el ezek a vélemények.

[01:58:22](#)

Heller Ágnes: Talán fontosabbnak tartották az ügyet, mint a többit. Mert azért néha az embereknek is azért nézzük meg, hogy azért nagyon sok mindent, amit a perben(?) nagyon fontosnak tartunk, voltaképpen pontatlan. Tehát nem is olyan fontos, mint mi tartjuk ebben a pillanatban és három év folyamán a fontossága nagyjából(?) el fog veszni.

[01:58:42](#)

Lehet, hogy az embernek érzékük van ahhoz, hogy mi az, ami inkább fontos és mi az, ami kevésbé fontos. Lehet, hogy értelmiségik ritkábban lépnek fel ilyen meg olyan helyzetbe, mert állandóan fellépnek szerintem. Állandóan, minden kis intézkedésre egy kérdésben mindig ott van a reakció, mindig ott van az újságban. Lehet, hogy nem mindenki méri fel ennek a fontosságát, nem méri fel ennek a jelentőségét. Jól vagy rosszul. Én nem tudom. Ezt nem tudok választani, de érdekes, amit mond.

[01:59:22](#)

Beszélő 5: Vagy lehet az, hogy itt teret kapott az értelmiség [...]

[01:59:27](#)

Heller Ágnes: Lehet, hogy az értelmiséget jobban érdekli az embereket, ha hasonszórú értelmiségiek vannak ellenkező állásponton. Különböztetnem kell mondanom, hogy egész komolyan mondom. Mert én gondolkoztam azon, amit maga mondott. Lehet, hogy az emberek unják azt, hogy az első mondatnál tudja, kinek mi a pártállása, egy-egy cikket elolvasnak és talán jobban hat rájuk. Tehát nem lehet tudni, kinek a pártállása. Mert kizárólag az elvi kérdések vannak valaminek a módszerébe. Lehet, hogy erről van szó. Tessék?

[02:00:04](#)

Kérdező 2: Ennek kéne az alapnak lennie, a diskurzusnak a politikusok és az értelmiségiek között. Ez nincs meg. [...] Ezt abszolút nem is [...] vannak emberek, akik olvassák a [...], vannak emberek, akik olvassák a [...] ellenzéki értelmiségi tömör megnyilvánulás. Tehát, hogy ami tényleg kell. De ez nem minden a nagy többséghez [...] És ez is az esetek több mint 50%-ban a párt [...] állásfoglalása.

[02:00:42](#)

Heller Ágnes: Eleve tudja az ember, hogy milyen álláspontot fogunk, tehát az embernek az az érzés, hogy van egy alap, általában amit bizonyítani akar valaki, és akkor az érvek jönnek arra, hogy bizonyítsuk, amit bizonyítás nélkül is tudunk. Na, most ez világos, előfordul. Mindenki tudja, aki a *Demokratát* olvassa, akkor mit fog ott kapni, ugye, és mindenki tudja. Hát természetesen. Mindenki, azt is, hogy az *Élet és irodalmat* [...] kb. tudják az emberek. És ebbe a vitába talán az volt a furcsa, hogy az emberek nem tudták [...], lehet.

[02:01:21](#)

Kérdező 6: Nem tudom, hogy ez egy jó kérdés-e. Azt kérdezném, hogy ön hogy érzi most magát '99-ben ahhoz képest mondjuk, ahogy érezte magát '89-ben.

[02:01:31](#)

Heller Ágnes: Hát nézze. Az, hogy az én érzésem az nem egyszerűen egy politikának a függvénye. '89 nekem egy nagy boldogság volt, mert hát én nagyon akartam, hogy az a rendszer megbukjon és a rendszer végül megbukott. És számomra ez még mindig boldogság, hogy az a rendszer megbukott, ugye? Nagyon utáltam azt a rendszert. Úgyhogy ez számomra meg nem szűnő öröm forrása. Az, hogy itt ülök maguknál és azt mondhatom, amit akarok, a saját véleményemet. Nem kell félnem attól, hogy itt majd jön négy ember, besúg itt nekem és... Nem hiszem, hogy félttem volna a besúgótól, csak gusztustalan.

[02:02:09](#)

Ez nekem mindig kimeríthetetlen öröm forrása és talán én nem csalódtam, mint mások csalódtak. Miért nem csalódtam? Éppen tegnapelőtt voltam a Kornai Jánosnál és megkérdeztük egymást, hogy van, hogy mindenki körülöttem csalódott és mi nem. És rájöttünk arra, mert, hogy sokat éltünk az úgynevezett nyugaton. És tudtuk, hogy nem olyan szép a menyasszony. Mi azt akkor is tudtuk, mikor a menyasszonyt választottuk, hogy nem olyan szép. Nem egy szép menyasszonyt választottunk. Ezért nem voltunk nagyon meghökkenve, amikor kiderült, hogy a menyasszony nem szép, mert azt már úgyis előre tudtuk.

[02:02:49](#)

És ezért hiszem, hogy nem csalódtunk semmiben, mert tudtuk, hogy nem olyan szép a menyasszony. Aki azt hitte, a menyasszony gyönyörű, az nagyon csalódott esetleg, mert nem volt olyan szép, mint aminek hitte. Én nagyon jól érzem magam '99-ben és '89 nekem egy nagyon nagy öröm volt, a változásnak az öröme, az újnak az öröme. Jól érzem most is. Ma. '89-ben jó érzéseimnek az óriási többsége politika töltetű volt, mert hisz akkor volt a változás.

[02:03:21](#)

Most a menyasszony itt van és én most már természetesnek tartom, bizonyos értelemben. Nem annyira, hogy ne emeljem fel a szememet, hogy ha valamit nem látok jónak, mert azt megteszem, vagy valami problémám van, azt megteszem, de azt hiszem, hogy én is úgy érzem, ahogy az előbb mondtam, hogy az életem értelmét nem ez tölti ki, hanem egész más dolgok és azok az egész más dolgok nagyon fontosak, úgyhogy én jól érzem magam. Tessék?

[02:04:04](#)

Kérdező 7: [...] manapság divatos lett az, hogy [...] szóval, hogy ha valaki jól érzi magát, arra mindenképpen [...]

[02:04:15](#)

Heller Ágnes: Hát először is egy tradíció. Négy-öt magyar összehajol, miért is, miért is, írta Ady Endre. Ez a hagyomány, sírni kell. Hát mindig sírva vigad a magyar. Hát nekünk itt sírni kell. Hát ez hagyomány is. A körülöttünk lévő országokban nem sírnak magyarok(?) és ott sokkal rosszabb a helyzet, mint nálunk. És mi sírunk, hát mert ez jól esik. Ez bele van a karakterbe.

[02:04:43](#)

A másik az, hogy tényleg vannak dolgok, amik nagyon nincsenek rendben. És ha ezekről a dolgokról az emberek panaszkodnak, akkor az teljesen rendben van. Egy gyerek az még nem tudja kifejezni azt, hogy valamit örülnek, és valami jól van, valamit jól megcsináltak. Az egy probléma, mert azért örülni is kell tudni ugye annak, ami jó, és ezt a képességet nem ártana kialakítani az embernek. Úgyhogy ennek a komplex viszonya van, mert valamikor oka van az embernek a [...], de azt kiírja magából vagy kibeszéli magából.

[02:05:16](#)

És az általános sírásról mindig az jutott eszembe, hogy a nagyon gazdag emberek mindig sírtak, hogy nincs pénzük, hogy ne kelljen kölcsönadni. Ez ugye jött a rokon és féltek tőle, majd kölcsönkér 3 pengőt és akkor azt mondtam, de most tartozom a világnak 100 pengővel és éhes vagyok és semmi. Neked 3 pengőt odaadni. Szeret az ember sírni, mert nagyon szereti azt, hogyha a helyzet rossz és rossz és rossz. És mindig ezt mondta. De mondom, vannak dolgok, amiben valóban rossz a helyzet, és arról jobb is beszélni, de arról se sírni kell, hanem mondjuk beszélni, kifejezni, magyarázni.

[02:05:49](#)

Nagyon sokan teszik is, én abszolút nem mondom, hogy nem teszik. Sokan teszik is. De az öröme is van ok. Viszont az öröm nem egy ilyen, hát mondjuk, ezt használom, csúnya kádárista

kifejezés, nem a kincstári optimizmusra. Mert az is olyan unalmas, ugye. Az se kell, hogy mindig mondani, hogy a dolgok milyen jól mennek, a világon sehol se mondják ezt.

[02:06:07](#)

Azt se mondják, hogy a dolgok mind rosszul mennek, [...] dolgok jól mennek, egyiket se mondják. Azt mondják, ez a dolog jó, ez a dolog rossz. Ugye nálunk mindig egy ilyen általános hangulatjelentésről van szó. Vagy megkívánják tőlünk, hogy gyerekek, mondjuk, hogy a dolgok jól mennek és diadalról diadalra haladunk. A másik, hogy ugye minden szar és vacak és kétségbe vagyunk esve. Az általános hangulatjelentés valahogy a kádár korszaknak a mezsgyéjéből jött hozzánk.

[02:06:36](#)

Mind a két oldala, a sírás is meg minden, szóval hurraoptimizmusnak hívták ugye akkoriban. Nem kell. Azt mondjuk, hogy ez jó vagy ez rossz vagy ez rendben van, vagy ez nincs rendben és nem kell állandóan globális diadaljelentések és globális gyászjelentésekben gondolkodni. Ez nem tartozik a demokratikus hagyományhoz, hogy így mondjam, és ez lehet egy jó demokratikus hagyomány, hogy se globális gyászjelentés, se globális diadaljelentés nem tartozik hozzá. Hanem azt mondjuk, hogy ez rendben van és ez nincs rendben, és ezt kéne megváltoztatni, azt kéne megváltoztatni. Ez a normális viszony ahhoz, amit egy állampolgár a jelenéhez elfogalhat. Gondolom én.

[02:07:20](#)

Kérdező 7: [...]

[02:07:44](#)

Heller Ágnes: Hát ez is, az aranyközéputat nehéz meghatározni, és hát az öröm, hogy mennyire örül az ember, az karakter kérdése is. Mert vannak jókedvű természetek, vannak depressziós természetek. Hát inkább úgy fogalmazom, ahogy az előbb fogalmaztam. Hogy nem kellenek se globális gyászjelentések, se globális diadaljelentések. Egyáltalán nem kellenek globális jelentések.

[02:08:10](#)

Hanem konkrét dolgokról. A konkrét dolgokon változtatni. Ez jó, ez rossz. Ezt így lehetne megjavítani. Ez a problematikus. Mert az egész, megismétlem, csak azt mondhatnám, a globális gyász és a globális diadaljelentés vagy győzelmi jelentés, ez a Kádár- rendszernek az öröksége. És nem tartozik a demokratikus hagyományhoz az egyik sem. Én még sose hallottam egy olyan jelentésről, hogy demokratikus ország kormánya azt mondta, hogy be kell látnunk, minden a legjobban megy, ez is, az is, hogy mindenki örüljön. De azt se hallottam mondani, hogy milyen katasztrófa, hogy minden tönkremegy és semmi sincs és lemegyünk a lejtőn. Nem szokás.

[02:09:19](#)

Kérdező 3: Hát nagyon megköszönjük Ágnes, köszönjük a [...]

[02:09:20](#)

Heller Ágnes: Köszönöm szépen. És neked is köszönöm szépen.